

ESTUDI DE VALORS, MOTIVACIONS I EMOCIONS DELS AFICIONATS AL FUTBOL: UNA APROXIMACIÓ A PARTIR DE LA INTEGRACIÓ DE METODOLOGIES♣

Tesi Doctoral dirigida pel Dr. Jaume Cruz i Feliu

Àrea de Psicologia Bàsica
Departament de Psicologia de l'Educació
Facultat de Psicologia
Universitat Autònoma de Barcelona
Miquel Torregrosa i Álvarez
Any 2002

Aquest treball s'ha realitzat, en part, gràcies a una beca per a l'acabament de tesi doctoral de rellevant interès industrial, social o empresarial (TDOC) de la direcció General de Recerca de la Generalitat de Catalunya. I a la subvenció de la Liga Nacional de Fútbol Profesional.

(All this) is about being a fan. I have read books written by people who obviously love football, but that's a different thing entirely; and I have read books written, for want of a better word, by hooligans, but at least 95 per cent of the millions who watch games every year have never hit anyone in their lives. So this is for the rest of us, and for anyone who has wondered what it might be like to be this way.

Nick Hornby (Fever Pitch)

Agraïments

El gol és l'objectiu, es tracta de fer passar la pilota entre els tres pals que formen la porteria, quants més cops millor. Al davanter centre li correspon l'honor d'aconseguir-ho més cops que ningú i d'endur-se les felicitacions. Estic convençut però de que qualsevol davanter centre té molt clar que sense l'ajut de la resta de l'equip la seva feina no tindria sentit.

En aquesta tesi doctoral em correspon jugar de davanter centre i tenir el plaer de fer el gol, i a bona fe que he fruit competint en diferents camps i diferents ciutats de l'estat espanyol, i entrenant en "el zulo".

Sigui com sigui, mai no hagués arribat a marcar aquest gol sense l'ajut dels que han jugat amb mi:

1. L'entrenador, en Jaume Cruz ha estat especialment hàbil en dirigir-me en una llarga trajectòria de 7 anys i tres països, i ha tingut la principal virtut que se li atribueix als millors entrenadors en el món de l'esport, l'haver tret un bon rendiment del jugador que tenia. A més de les imprescindibles aportacions tècniques i tàctiques, m'ha ajudat a portar el *tempo* i aprendre estratègia.

2. La resta d'equip tècnic encapçalat per la Mercè Boixadós i la Lourdes Valiente és massa complicat sintetitzar en dues línies tot el que han fet ,allò que d'elles hi ha en aquest treball, gràcies per ensenyar-me el vessant pràctic del que significa treballar en equip, a més d'anar a fer diaris de camp i d'ajudar-me en les anàlisis, i el que no són les anàlisis.
3. Abans d'arribar al GEPE, l'equip en el que jugo ara, m'he anat formant en altres equips de recerca i he tingut l'oportunitat d'aprendre de moltes persones en la Facultat de Psicologia, com a jugador soc de la pedrera i sento els colors de la Facultat (n'hi ha que en diuen endogàmia). A qui es prengui la molèstia de llegir totalment o parcial aquest treball, no li costarà gens de veure, o si més no, endevinar les aportacions diferides de la Maite Martínez i la Susana Pallarés (de la UIM), i en tota la part d'Atlas en Juan Muñoz. També té el seu espai tot el grup DPE que encapçalen el Conrad Izquierdo i el Pere Darder. I si tiréssim encara més enrera en el temps, també el Fran Elejabarrieta o la Dolors Riba, en un moment donat una oportunitat de treball o una carta de recomanació, així com tot el que es pot aprendre treballant per bons entrenadors, són coses el valor de les quals redimensiona més el temps que el resultats obtinguts.
4. Diuen que en el joc, aquells qui realment juguen són els que l'arriben a entendre, jo segueixo provant d'aprendre i en aquest intent hi han jugat un paper important, a més dels anteriorment citats, aquells qui m'han estimulat a pensar i plantejar-me coses. Seré injust oblidant-ne més d'un però en aquesta llista hi han de ser cronològicament, en Jordi Beltran, en Tomás Ibáñez, en Ramon Bayés i en Joan Riera.
5. Sense companys no hi ha joc, i en aquesta llista el risc de ser injust és encara més gran, però no hi poden faltar ni els clàssics, com en Joel Feliu, en Jordi Mimbbrero o en Xavi Sánchez, ni els més recents com el Manel Reyes, el Julio Figueroa, l'Alejandro Maiche o la Montse Alonso.
6. El suport logístic i burocràtic ha estat imprescindible, sobretot en la fase de la recollida empírica de les dades, en aquell període i també després la col·laboració i la

flexibilitat burocràtica de la Paquí Rabadan, la Toñi Fernandez i la Leticia Julia han fet possible el que seguint la “burrocracia universitaria” hagués estat impossible.

7. No podem oblidar els esponsors tan importants en el fútbol actual. “Gràcies”, entre comes, a la Generalitat i el Departament d’Universitats i Recerca, em sento afortunat de que m’hagin subvencionat dos anys de recerca per tal de poder acabar la tesi doctoral... i no puc evitar que em sembli una irresponsabilitat institucional anar generant investigadors que després no tenen sortides laborals ni cabuda a les universitats. Gràcies, sense comes, a la *Liga Nacional de Fútbol Profesional* i, en especial, al seu president Pedro Tomás per la seva col·laboració subvencionant la recerca de camp a nivell de tot l’estat espanyol sobre aficionats al fútbol espectacle.
8. També han de tenir el seu espai aquells que sense entendre ben bé que això d’estudiar el futbol fos una feina, i que em paguessin per fer-ho, han estat un referent constant per veure que, afortunadament, el món no s’acaba ni en el futbol, ni en la facultat de psicologia de la UAB, més enllà tot just comença ... Aquí és on els meus pares (Miquel i Lluïsa) les meves germanes (Laura i Meritxell) i tots els que m’envolten (Xavi, Agustí, Guim, Claudia) han jugat un paper més important. Però també seria injust oblidar aquells petits plaers que només proporcionen els amics i la bona companyia com “les fires a ca els Farran” o les partidetes de domino a “ca els Julián”.
9. En tot bon equip hi ha estrangers i el meu no podia ser menys gràcies a tota la gent que em va fer més fàcil i agradable l’estància a Itàlia. El suport quotidià d’en Nana, la pasta del Sr Bellizi i les bones estones amb la Clàudia i la resta d’amics i amigues van contribuir de manera important a la tesina del mestratge de psicologia de l’esport. I l’estada a Anglaterra on la companyia de la Mònica, la Heidi i en Neil, les partides de bitlles amb la Jean i en Nikos, i sobretot, els passeigs pels penyasegats de Budleigh Salterton amb en Martin i l’Spring van contribuir de manera important a la tesina del doctorat, però també van provocar un canvi de valors que arriba fins aquesta tesi.

10. El número dels cracks per les més de 1700 persones que van contestar els qüestionaris, els milers que van als camps de futbol a passar-s'ho bé i tots els empleats de club que ens van facilitar els desplaçaments i els accessos.

11. Jugant a l'extrem de l'equip i del recolzament, hi ha estat la Bet, des de el seu fitxatge en la temporada 1999-2000, senzillament gràcies per tot.

Que siguin onze podria no ser una casualitat, espero que cap altre treball duri tants anys, agrair a tots els que t'han acompanyat en tant de temps, amb temporades de bons i mals resultats, és una tasca difícil. Suposo que, es vulgui o no, com en el futbol, hi influeix el resultat final del partit ...

De totes maneres, si algú ha quedat fora no em feu responsable, ... la culpa, probablement, serà de l'àrbitre.

Sant Cugat del Vallès 15 Març de 2002

Glossari d'abreviatures

CBAS: Coaching Behaviour Assessment System

DC: Diari de Camp

GEPE: Grup d'Estudis de Psicologia de l'Esport

IOFF: Instrument d'Observació del Fairplay en Futbol

IOP: Instrument d'Observació dels Pares

IMA: Inventari de motius dels aficionats

IMAC: Inventari de motius dels aficionats per anar al camp

IMAT: Inventari de Motius dels aficionats per veure futbol televisat

LFP: Liga Nacional de Fútbol Profesional

PCVS: Pairwise Comparison Value Survey

PSVS: Personal Striving Value Survey

QVE: Qüestionari de Valors dels Espectadors

RVS: Rokeach Value Survey

ROE: Registre d'Observació d'Esdeveniments

SVQ: Sports Values Questionnaire

SVS: Schwartz Value Survey.

UAB: Universitat Autònoma de Barcelona

ÍNDIX GENERAL

1. Introducció	19
1.1. Objectius generals de la tesi	22
1.2. Estructura de la tesi	23
2. Plantejament: de la teoria als criteris de qualitat	25
2.1. Sobre epistemologia, teories i paradigmes	30
2.2. Sobre metodologia	33
2.2.1. Metodologia en psicologia de l'esport	37
2.2.1.1. Metodologia quantitativa en psicologia de l'esport	37
2.2.1.2. Metodologia qualitativa en psicologia de l'esport	38
2.2.1.3. La integració de metodologies en psicologia de l'esport	40
2.3. Sobre mètodes de recerca	41
2.3.1. L'experimentació en psicologia de l'esport	41
2.3.2. L'enquesta en psicologia de l'esport	42
2.3.3. L'observació en psicologia de l'esport	43
2.3.4. L'estudi de casos en psicologia de l'esport	44
2.4. Sobre tècniques de recerca i la seva utilització en psicologia de l'esport	45
2.4.1. Tècniques de selecció d'informants o unitats d'informació	45
2.4.1.1. Mostreigs probabilístics	46
2.4.1.2. Mostreigs no probabilístics	46
2.4.2. Tècniques d'obtenció d'informació	47
2.4.2.1. L'indicador cognitiu	47
2.4.2.2. L'indicador conductual	47
2.4.2.3. L'indicador fisiològic – bioquímic	48
2.4.3. Tècniques d'anàlisi d'informació	48
2.5. Sobre els criteris de qualitat de la recerca	49
2.6. Una proposta d'estudis integrats per a la psicologia de l'esport	51
2.6.1. La concepció del fenomen o realitat com a punt de partida	51
2.6.2. La integració de metodologies en la recerca de laboratori	54
2.6.3. La integració de metodologies en la recerca de camp	54
3. Psicologia de l'Espectacle esportiu	57
3.1. L'esport com a espectacle	60
3.2. Del realisme del camp a l'hiperrealisme dels mitjans de comunicació	61
3.3. El futbol	62

3.3.1. Futbol joc, futbol espectacle, futbol professional	65
3.4. El públic i el seu estudi	67
3.4.1. La perspectiva psicològica en l'estudi dels aficionats	67
3.4.1.1. Reaccions dels espectadors en els esdeveniments esportius	68
3.4.1.2. Influència dels espectadors en l'execució esportiva	69
3.4.1.3. Els treballs de Kerr des de la teoria de la inversió	70
3.4.1.4. Els treballs d'altres psicòlegs	71
3.4.2. Les perspectives sociològica i antropològica	71
3.4.2.1. L'escola sociològica de Leicester	72
3.4.2.2. La perspectiva antropològica més enllà de la violència	74
3.4.3. Els autors no anglosaxons	76
3.4.4. Aportacions recents	78
3.5. Conceptualització dels aficionats al futbol	79
3.5.1. Clarificació terminològica	79
3.5.2. Proposta de classificació	81
4. Variables psicològiques aplicades a l'estudi dels aficionats al futbol	85
4.1. Els valors	86
4.1.1. La teoria dels valors de Schwartz	87
4.1.2. Valors, actituds i comportaments	90
4.1.3. Estudis de valors en psicologia de l'esport	92
4.1.4. Els valors dels aficionats al futbol	93
4.2. Les motivacions	94
4.2.1. Concepte de motivació en l'esport	94
4.2.2. Aproximacions teòriques a la motivació en l'esport	95
4.2.2.1. La teoria de les necessitats d'assoliment	96
4.2.2.2. La teoria de l'expectativa de reforçament	96
4.2.2.3. La teoria cognitivo-social	97
4.2.2.4. La teoria de la inversió	98
4.2.3. Estudi de la motivació dels aficionats al futbol	99
4.2.3.1. Motius i motivacions dels aficionats	99
4.3. Les emocions	100
4.3.1. L'estudi quantitatiu de les emocions	101
4.3.2. L'estudi qualitatiu de les emocions	104
4.3.3. L'estudi de les emocions en psicologia de l'esport	104
4.3.4. L'estudi de les emocions dels aficionats al futbol	105
4.4. El compromís esportiu	106

4.5. Relacions entre valors, motivacions, emocions i compromís dels aficionats al futbol	109
5. Mètode: Proposta integrada	113
5.1. Objectius específics de la tesi doctoral i hipòtesis de treball	114
5.2. Estudi de les característiques de l'entorn	116
5.2.1. Mètode d'observació participant	118
5.2.1.1. Tècniques d'obtenció d'informació: el diari de camp	118
5.2.1.2. Tècniques de selecció d'informants: el mostreig d'oportunitat	119
5.2.1.3. Procediment de realització dels Registres d'Observació d'Esdeveniments	120
5.2.1.4. Tècniques d'anàlisi de la informació: l'anàlisi del contingut	121
5.2.1.5. Criteris de qualitat de la recerca qualitativa	121
5.3. Estudi de les característiques dels individus	122
5.3.1. Mètode d'enquesta	122
5.3.1.1. Tècniques de selecció de participants	123
5.3.1.2. Tècniques d'obtenció d'informació: el qüestionari	123
5.3.1.3. Procediment de l'administració de qüestionaris	125
5.3.1.4. Tècniques d'anàlisi de la informació: estadística	126
5.3.1.5. Criteris de qualitat de la recerca quantitativa	126
5.4. Estructura de la part empírica: Resultats, Discussió i conclusions	127
6. Resultats: Característiques de l'entorn dels aficionats	129
6.1. El context físic o real del futbol espectacle	131
6.1.1. Els prolegòmens	132
6.1.1.1. Aproximació a l'estadi	133
6.1.1.2. Rebuda dels equips	133
6.1.1.3. Accés i l'espera a l'estadi	134
6.1.2. El partit	135
6.1.2.1. Activitat individual	136
6.1.2.2. Activitat grupal	140
6.1.2.3. El resultat	142
6.1.2.4. La resta de jornada	143
6.1.3. La sortida de l'estadi	143
6.1.4. Futbol espectacle als bars	144
6.1.5. Les ciutats on es juga	145
6.2. El context virtual del futbol espectacle	146
6.2.1. La relació entre el futbol i els mitjans de comunicació	147

6.2.2. La memòria esportiva	150
6.2.3. Els antecedents esportius	151
6.2.4. Seguiment de tota la jornada	152
7. Resultats: Característiques individuals dels aficionats i conseqüències sobre l'afició	157
7.1. Descripció de la mostra	157
7.1.1. Dades generals	157
7.1.2. Dades Vinculades al futbol	159
7.2. Els valors dels aficionats al futbol	162
7.2.1. Estructura de valors	162
7.2.1.1. Sub-estructures per gènere	164
7.2.1.2. Sub-estructures per grups d'edat	165
7.2.1.3. Sub-estructures per tipus d'aficionat	166
7.2.2. Anàlisi factorial de l'SVQ-E-R	168
7.2.3. Anàlisi de la variància amb les dimensions dels valors	169
7.3. Les motivacions dels aficionats al futbol	172
7.3.1. Motivacions pel futbol als estadis	172
7.3.1.1. Anàlisi descriptiva de l'IMAC	172
7.3.1.2. Anàlisi factorial de l'IMAC	174
7.3.1.3. Diferències en les dimensions de l'IMAC en funció del gènere, l'edat i el tipus d'aficionats	176
7.3.2. Motivacions pel futbol televisat	179
7.3.2.1. Anàlisi descriptiva de l'IMAT	179
7.3.2.2. Anàlisi factorial de l'IMAT	181
7.3.2.3. Diferències en les dimensions de l'IMAT en funció del gènere, edat i el tipus d'aficionats	182
7.4. Les emocions dels aficionats al futbol	185
7.4.1. Descriptius de les situacions de joc	185
7.4.2. Descriptius de les emocions que provoquen col·lectius participants	186
7.4.3. La identificació en els sentiments i afectes	188
7.4.4. Diferències en funció del gènere, l'edat i el tipus d'aficionats	189
7.5. El compromís dels aficionats al futbol	191
7.5.1. El compromís dels aficionats al futbol amb el futbol als estadis	191
7.5.2. El compromís dels aficionats amb el futbol televisat	193
7.5.3. El compromís amb el futbol espectacle	195
8. Discussió i conclusions	199
8.1. En referència al disseny de la recerca	199

8.2. Sobre l'entorn dels aficionats	202
8.3. Sobre les característiques dels individus	209
8.4. Sobre les conseqüències de l'afició al futbol	218
8.5. En resum, un passatemps profitós o una pèrdua de temps?	221
8.6. Conclusions	224
8.7. Propostes per futures Investigacions	227
9. Referències	229
10. Annex	251

ÍNDEXS DE TAULES, QUADRES I FIGURES

Taules

Taula 2.1: Primers treballs utilitzant metodologia qualitativa en psicologia de l'esport (Font: Jackson, 1995)	39
Taula 2.2: Dimensions de divergència entre les metodologies qualitativa i quantitativa (Font: Byrman, 1998)	40
Taula 2.3: Criteris de qualitat de la recerca (Font: adaptació de Del Villar, 1994; amb aportacions de Wolcot, 1990)	50
Taula 2.4: Taula resum, dels paradigmes als criteris de qualitat.	55
Taula 3.1: Classificació dels aficionats al futbol	81
Taula 4.1: Definició dels 10 tipus de dominis motivacionals en termes dels seus objectius i els valors específics que representen. (Font: Schwartz i cols. 1997).	88
Taula 5.1: Llistat i característiques identificatives dels Registres d'Observació d'Esdeveniments (ROE)	120
Taula 7.1: Distribució d'aficionats en la mostra d'enquestats	163
Taula 7.2: Estructura de valors dels aficionats al futbol	162
Taula 7.3: Subestructures de valors dels aficionats i les aficionades	164
Taula 7.4: Subestructures de valors dels aficionats joves, sèniors i veterans.	165
Taula 7.5: Subestructures de valors d'espectadors, aficionats presencials, virtuals i totals.	166
Taula 7.6: Estructura factorial de l'SVQ-E-R	168
Taula 7.7: Manova amb les escales additives de valors com a variables dependents.	170
Taula 7.8: Proves dels efectes intersubjectes per les escales additives de valors.	170
Taula 7.9: Estructura factorial de l'IMAC.	175
Taula 7.10: Manova amb les escales additives de les motivacions com a variables dependents.	176
Taula 7.11: Proves dels efectes intersubjectes per les escales additives de motivacions per anar als estadis.	177
Taula 7.12: Estructura factorial de l'IMAT.	181
Taula 7.13: Manova amb les escales additives de les motivacions com a variables dependents.	183
Taula 7.14: Proves dels efectes intersubjectes per les escales additives de motivacions per veure futbol televisat.	183
Taula 7.15: Mitjanes descendents de les diferents emocions sentides pels aficionats.	189
Taula 7.16: Proves F i significacions dels efectes simples i interaccions intersubjectes.	192
Taula 7.17: Proves F i significacions dels efectes simples i les interaccions intersubjectes pel compromís amb el futbol televisat.	194

Quadres

Quadre 3.1: Títols i autors d'algunes de les aportacions al <i>Football, Violence & Social Identity</i> (Giulianotti i cols. 1994) i el <i>Game Without Frontiers</i> (Giulianotti i Williams, 1994).	74
Quadre 3.2: Títols dels capítols del llibre <i>Entering the Field</i> (Armstrong i Giulianotti, 1997).	76

Quadre 5.1: Consignes principals per a la realització dels Registres d'Observació d'Esdeveniments (ROE).	119
---	-----

Figures

Figura 2.1: La psicologia entre ciències i recerques.	27
Figura 2.2: Components constitutius de la recerca, (Font: Nitsch, 1997).	30
Figura 2.3: Els paradigmes en la recerca psicològica.	33
Figura 2.4: Metodologies utilitzades en la recerca en psicologia.	36
Figura 4.1: Relacions estructurals entre els dominis motivacionals dels valors (Font: Schwartz i cols. 1997).	89
Figura 4.2: Organització de valors, actituds i comportaments (Font: Lee y Whitehead, 2000).	91
Figura 4.3: Seqüència dels processos emocionals. (Font: Philippot, 1993).	103
Figura 4.4: El model de compromís esportiu (Font: Scanlan i Simmons, 1992).	107
Figura 4.5: Característiques dels individus i conseqüències sobre els aficionats al futbol.	109
Figura 5.1: Fenomen d'estudi: els aficionats al futbol, característiques de l'entorn, individuals i conseqüències.	113
Figura 5.2: Esquema del procés de recerca de l'entorn dels aficionats al futbol (font: adaptat de Velasco i Diaz de Rada, 1997).	116
Figura 5.3: Enquestadora administrant un qüestionari en els voltants d'un dels estadis visitats.	126
Figura 6.1: Esquema general de les característiques de l'entorn dels aficionats.	130
Figura 6.2: Esquema general de la celebració dels partits.	132
Figura 6.3: Els prolegòmens de la celebració del partit.	132
Figura 6.4: L'aficionat i les seves interaccions durant el joc.	136
Figura 6.5: Algunes expressions corporals de les emocions dels aficionats.	139
Figura 6.6: Nivell d'informació dels aficionats enquestats (n=1719).	147
Figura 6.7: Relacions entre els factors que influeixen en la informació que reben els aficionats.	153
Figura 7.1: Dades generals de la mostra d'aficionats enquestats (gènere, estat civil i professió).	158
Figura 7.2: Distribució d'edat dels enquestats.	158
Figura 7.3: Vinculació dels enquestats als clubs participants en l'estudi	159
Figura 7.4: Assistència dels aficionats als estadis.	160
Figura 7.5: Visió de partits per TV.	160
Figura 7.6: Mitjanes descendents de l'avaluació dels aficionats dels motius que tenen en compte per anar a veure futbol als estadis.	173
Figura 7.7: Mitjanes descendents de l'avaluació dels aficionats dels motius que tenen en compte per veure futbol televisat.	180
Figura 7.8: Distribució percentual d'emocions que generen en els aficionats situacions positives i negatives de joc.	185
Figura 7.9: Emocions generades en els aficionats pels diferents col·lectius participants en el futbol professional.	186

Figura 7.10: Emocions generades en els espectadors pels diferents col·lectius no directament relacionats amb el joc.	187
Figura 7.11: Distribució de proporcions de les emocions que suscita el propi club i els clubs rivals en els aficionats enquestats.	188
Figura 7.12: Nivell de compromís amb el futbol als estadis dels diferents grups en què s'ha dividit la mostra d'aficionats.	192
Figura 7.13: Nivell de compromís amb el futbol televisat dels diferents grups en que s'ha dividit la mostra d'aficionats.	196
Figura 7.14: El compromís amb el futbol espectacle.	196
Figura 8.1: Proposta de model de compromís dels aficionats amb el futbol espectacle	219

Dentro de la cancha hacer cuento, como hacer teatro, son malas artes; una prueba más, acaso casual, del poco aprecio que el fútbol siente por la inteligencia clásica.

No descarto la venganza como móvil, al fin y al cabo pocas veces fueron amables las opiniones de los intelectuales respecto al fútbol.

Jorge Valdano, Cuentos de Fútbol.

Although the importance of football in Italian society is unquestionable, the interest of social scientists in the game is scarce, and over-focused on events related to violence and hooliganism. In fact, although the football industry is one of the most important economic sections in Italy, even the financial issue is ignored by academics.

De Biasi & Lanfranchi, The Importance of difference.

1. INTRODUCCIÓ

Els dos fragments de la plana anterior, un escrit per un futbolista i l'altre escrit per acadèmics expressen la llunyania i poca interrelació entre futbol i "intel·lectualitat". Tot i ser vista i reconeguda per ambdues parts, aquesta llunyania es va apropant cada cop més i en les dues darreres dècades del segle XX, en paral·lel al desenvolupament de totes les ciències aplicades a l'esport, s'ha observat un creixement exponencial de treballs acadèmics relacionats amb el futbol.

El seguir en aquesta línia d'apropament entre ciència i esport en general, i entre psicologia de l'esport i futbol en particular, seria per si sol un bon motiu per justificar la realització d'una tesi doctoral en psicologia de l'esport, estudiant els aficionats al futbol des d'una perspectiva de "normalitat"¹. Tot i així, hi ha almenys tres aspectes importants més que han contribuït a determinar la seva realització i que haurien de ser tinguts en compte durant tota la lectura.

Sense que l'ordre d'exposició impliqui ordre d'importància, ja que probablement els tres actuen en paral·lel, s'ha de tenir en compte que aquesta tesi doctoral:

- ⇒ S'ha realitzat dintre del **Grup d'Estudis de Psicologia de l'Esport (GEPE)** ubicat en l'àrea de **psicologia bàsica** de la facultat de psicologia de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB).
- ⇒ Està vinculada a un **projecte aplicat** desenvolupat entre la *Liga Nacional de Fútbol Profesional* (LFP) i el GEPE de la UAB.

¹ Aquest terme serà clarificat més endavant, en aquest moment s'utilitza el terme entre cometes per oposició a l'estudi del hooliganisme i la violència vinculada al futbol que ha estat amb diferència el tema més explorat en els estudis sobre futbol.

⇒ Representa una conclusió a 7 anys de recerca i **“trànsit per les psicologies”** del doctorand.

Començant per la tercera, la tesi doctoral és el resultat d'una tasca engegada fa més de cinc anys. Pel camí hi ha dues tesines, la del Mestratge de Psicologia de l'Esport (Torregrosa, 1997) i la del Doctorat (Torregrosa, 1998) així com la participació en un bon grapat de projectes del Grup d'Estudis de Psicologia de l'Esport (GEPE) que han anat definint i modelant els conceptes, els mètodes i els resultats (veure Cruz, Boixadós, Valiente i Torregrosa, 2001 per a revisió). Però a més, durant aquests anys, hi ha hagut un recorregut per la recerca dins d'altres camps de la psicologia com són la psicologia de les organitzacions i la psicologia de l'educació, que també han tingut la seva influència en aquesta tesi, sobretot en el Capítol 2 de plantejament teòric i metodològic. Seguint amb els aspectes personals que influeixen aquesta tesi doctoral he de citar necessàriament les dues estades de sis mesos en universitats europees, la de l'any 1996 a *la Sapienza* de Roma i la del 1998 a la *Chelsea School* de la *University of Brighton*, “casualment” en els dos països europeus, conjuntament amb l'estat espanyol, considerats més importants pel que a futbol professional i espectacle es refereix. Més o menys directament, aquesta influència hauria de notar-se en el Capítol 3 sobre l'esport espectacle, així com en tota la part empírica.

Un altre aspecte a tenir molt en compte és que aquesta tesi doctoral es desenvolupa en el marc del Grup d'Estudis de Psicologia de l'Esport (GEPE) de l'àrea de psicologia bàsica de la Facultat de Psicologia de la Universitat Autònoma de Barcelona. En efecte, el GEPE endegà a finals dels anys 80 una línia de recerca sobre el fairplay en l'esport. Els primers treballs es van centrar en estudiar l'actitud envers el fairplay en el futbol d'iniciació mitjançant la realització d'entrevistes a futbolistes alevins i infantils (Cruz i cols. 1991). Dins d'aquest camp s'han anat desenvolupant diferents projectes que han aprofundit en l'estudi de les actituds i valors relacionats amb fairplay i l'esportivitat dels jugadors de futbol a nivell d'iniciació (Boixadós, 1995; Cruz, 1992; Cruz, Boixadós, Valiente i Capdevila, 1995; Cruz, Boixadós, Torregrosa i Mimbbrero, 1996), així com en el paper dels entrenadors en les actituds envers el fairplay i l'esportivitat (Boixadós, 1997,

Torregrosa i cols. 2000). Posteriorment s'han desenvolupat una sèrie d'estudis d'observació del fairplay i l'esportivitat en el futbol professional (Boixadós i cols. 1995; Torregrosa, 1997, 1998; Torregrosa, Mimblero, Boixadós i Cruz, 1998), així com una comparació entre els comportaments realitzats per futbolistes professionals i els realitzats per alevins (Torregrosa, Mimblero, Boixadós i Cruz, 1997). Simultàniament s'han presentant alguns treballs complementaris emfasitzant el rol que tots els participants en l'esport tenen en el manteniment i promoció del fairplay i l'esportivitat, com és el cas dels àrbitres (Torregrosa i Cruz, 1997). No hem d'oblidar però, que el GEPE està dintre de l'àrea de psicologia bàsica, i això té influència en els plantejaments a l'hora que té repercussions, sobretot, en les variables a avaluar: les motivacions, les emocions, els valors i les actituds. Aquesta influència es pot endevinar en el Capítol 2 i es fa especialment patent en el Capítol 4 sobre variables psicològiques aplicades a l'estudi del futbol.

El tercer aspecte a destacar, és que aquesta tesi està estretament vinculada a un projecte de recerca aplicat desenvolupat en coordinació amb la *Liga de Fútbol Profesional*. En efecte, quan ja es portava part del camí recorregut i s'havia començat a preparar un estudi des de la psicologia de l'esport i l'àrea bàsica, la LFP es va "incorporar" a la tesi subvencionant un projecte de recerca sobre els aficionats al futbol professional. Quan, com és el cas, es participa activament en un projecte, s'aporta una nova visió i un plantejament de les necessitats pròpies que van fer modificar lleugerament la realització de la recerca. Es van afegir nous objectius i es modificaren alguns dels plantejats. En resum, l'aportació de la LFP era una proposta per guanyar molt en validesa i, segurament, perdre alguna cosa en fiabilitat.

A mig projecte semblava impossible que d'aquesta experiència en sortís una tesi doctoral, o si més no que hauríem de fer una tria del que s'inclouria i el que no, sovint hi havia la sensació de que intentant conjugar la psicologia i els espectadors en els estadis no deixaríem contents ni als psicòlegs ni a la LFP. Al final hem optat per incloure bona part del que es va fer en l'estudi dels valors, motivacions i emocions dels aficionats al futbol.

Curiosament, un camí llarg i des de diferents plantejaments per arribar a una certa percepció d'equilibri i a assumir l'obligació de compaginar LFP i UAB com un desafiament afortunat.

En el seu vessant acadèmic, el desafiament ha tingut els objectius que exposem en el punt següent.

1.1. OBJECTIUS GENERALS DE LA TESI DOCTORAL

A continuació es presenten els 4 objectius generals, que es complementaran amb la presentació dels objectius específics i les hipòtesis de treball en el Capítol 5.

- ⇒ **Dissenyar un sistema de recerca del fenomen de l'afició al futbol espectacle a partir de la revisió dels plantejaments de recerca utilitzats en psicologia de l'esport i altres disciplines que s'han aprofitat al seu estudi.**
- ⇒ **Descriure les característiques de l'entorn de l'aficionat implicades en l'afició al futbol.**
- ⇒ **Descriure les característiques individuals dels aficionats implicades en l'afició al futbol.**
- ⇒ **Avaluar les conseqüències cognitives, afectives i comportamentals de l'afició al futbol.**

1.2. ESTRUCTURA DE LA TESI

A partir d'aquests objectius generals exposats, en el Capítol 2, es fa un plantejament general de la tesi, des de la concepció del fenomen a estudiar, fins a les tècniques d'anàlisi de dades que s'utilitzaran, passant per les metodologies i els mètodes de recerca.

En el Capítol 3 es fa un repàs dels estudis científico-empírics sobre el futbol en general i dels espectadors o aficionats en particular.

En el Capítol 4 es fa una revisió de la literatura científica en psicologia sobre les diferents variables psicològiques que s'han avaluat (motivacions, emocions i valors) i s'exposa de quina manera es conceptualitzen i mesuren cadascuna d'elles per avaluar aficionats al futbol. Fins aquí arriba allò que generalment entenem per part teòrica de la tesi doctoral.

Amb el Capítol 5 comença la part empírica exposant el plantejament integrat de l'estudi dels aficionats al futbol des de la psicologia de l'esport que s'ha desenvolupat en aquesta tesi doctoral. Al mateix temps que s'exposen els objectius específics de la part empírica.

El Capítol 6 és el primer capítol de resultats, i en ell es fa l'anàlisi qualitativa de les característiques de l'entorn dels aficionats tenint en compte que, en l'actualitat, el futbol espectacle és un fenomen complex que té lloc en els estadis i pren diferents formes.

El Capítol 7 és el segon capítol de resultats, i en ell s'exposa l'anàlisi descriptiva del paper que juguen processos psicològics bàsics com la motivació i l'emoció en l'afició al futbol. Al mateix temps s'estudia el paper dels valors en l'afició i les similituds i diferències entre els diferents grups d'enquestats en els camps de futbol. És a dir, es fa una anàlisi quantitativa de les característiques dels individus aficionats al futbol.

Finalment, el Capítol 8 recull la discussió i les conclusions de la tesi, així com el suggeriment de noves recerques relacionades amb el tema.

Com en tot treball d'aquestes característiques, complementàriament hi ha un llistat de referències utilitzades i els annexes amb els instruments de recerca dissenyats específicament per aquest projecte.

Des del nostre punt de vista qualsevol disciplina que compleixi amb els requisits enunciat serà una ciència i, en cas contrari, no ho serà. Aquesta postura és, evidentment, discutible però, com a mínim, no és ambigua.

- Bayés (1980) p.24-

La ciència, com a fet existent i complert, és el més objectiu entre els coneixements de l'home. Però la ciència en progrés, la construcció científica, l'estímul que mou l'investigador, són tan subjectius i tan condicionats psicològicament com qualsevol altra branca del coneixement humà.

- Einstein-

És irrellevant com obtinguis els teus resultats (especialment els bons) somiant-los, bevent una tassa de cafè, o fins i tot, basant-te en una epistemologia equivocada.

-Popper-

2. PLANTEJAMENT: DE LA TEORIA ALS CRITERIS DE QUALITAT

Què és i que no és la recerca en psicologia? Quin tipus de ciència fem els psicòlegs investigadors? És o ha de ser la psicologia una ciència bàsica o aplicada, de laboratori o de camp? Són preguntes molt difícils de contestar en una humil tesi doctoral, sobretot tenint en compte que podríem trobar gairebé tantes respostes com psicòlegs investigadors.

Tanmateix, en el que molts estariem d'acord és en que en els darrers temps la recerca en psicologia sembla immersa en una crisi d'identitat a cavall entre les ciències naturals i les ciències socials. I en una tensió latent entre dos tipus de recerca conceptualitzats generalment com antagònics, la recerca bàsica versus la recerca aplicada, anomenada també per alguns autors la controvèrsia entre la recerca de laboratori i la de camp (Nitsch, 1997).

Aquesta tensió ha produït l'aparició d'un nombre considerable de subdisciplines, cadascuna d'elles amb els seus plantejaments teòrico-pràctics, basant-se en alguns casos en la utilització més o menys ambigua de conceptes com paradigma, metodologia, teories, etc.

En aquesta secció, l'objectiu és proporcionar una visió, la nostra, sobre els significats d'alguns d'aquests conceptes i l'ús que se'n fa en la psicologia i d'altres ciències properes. Tal com suggereix la cita extreta del llibre d'en Ramon Bayés *Una Introducció al Mètode Científic en Psicologia*, es tracta de **presentar una postura que, essent discutible, no sigui massa ambigua**.

La Figura 2.1. representa esquemàticament la tensió entre els fronts del continuum de les **ciències** i entre els fronts del continuum de la **recerca**. Pel que fa al continuum de les ciències hem triat l'oposició **naturals** versus **socials** per a ubicar en cadascun dels

extrems, donat que és la més àmpliament utilitzada, assumida i compartida en sociologia de la ciència. D'altra banda, en referència al continuum de la recerca hem optat per oposar la recerca **de laboratori** a la recerca **de camp**.

Aquesta classificació pateix almenys dos inconvenients:

- a) utilitza etiquetes que suggereixen més mètodes concrets que no pas concepcions de recerca (p.e. els experiments de laboratori o el diaris de camp), i
- b) s'ha d'entendre per recerca de laboratori no només aquella que es desenvolupa entre tubs d'assaig, sinó tota aquella en que es privilegia un part respecte a la globalitat (p.e. treballs de psicologia de la salut en els que, mitjançant el mètode d'enquesta, per estudiar un procés es manipula una informació).

I gaudeix almenys de dues avantatges en aquest treball:

- a) proporciona una imatge gairebé tan clara com l'oposició ciències socials – ciències naturals, i,
- b) és una oposició especialment utilitzada i assumida en psicologia de l'esport (p.e. Martens, 1979), tot i que, tal com veurem més endavant autors com Nitsch (1997) comencen a proposar vies alternatives.

Al mateix temps, la Figura 2.1. ubica la psicologia al mig, i algunes de les diferents àrees de recerca en l'espai generat a partir de l'encreuament de les dues dimensions. Per no ferir sensibilitats i caure en un excés de *classificacionisme*, només hem situat en la figura la psicologia de l'esport i els seus dos vessants de recerca la psicologia de l'esportista i la psicologia del context esportiu. Tot i així, al nostre entendre, moltes altres "psicologies" aplicades com són la de la salut, la clínica, la de les organitzacions, la comunitària, etc. podrien ser afegides en aquesta figura.

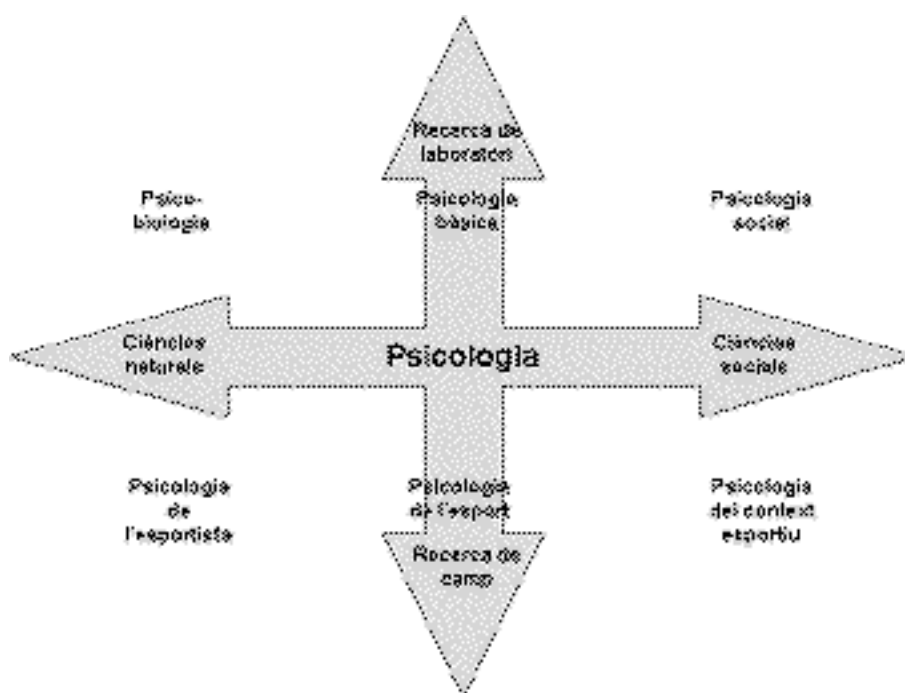

Figura 2.1: La psicologia entre ciències i recerques.

Així doncs, a grans trets podríem parlar d'àrees de recerca que consideren la psicologia una ciència natural i es preocupen principalment de la recerca de laboratori, entre les que destaca la psicobiologia. D'àrees de recerca que consideren la psicologia una ciència social i es preocupen preferentment de la recerca de laboratori entre les que destaca la psicologia social.

En el punt intermedi entre ciències naturals i ciències socials i centrada preferentment en la recerca de laboratori és on ubiquem la psicologia dels processos psicològics bàsics. La psicologia dels processos psicològics bàsics es troba en aquest punt mig, mantenint un equilibri que tendirà a decantar-se per un o altre costat, en funció del tipus de relacions de les persones que pretengui estudiar. Basant-nos en la proposta de Riera (2001) si les relacions s'estableixen preferentment amb la mateixa persona o amb el medi, la psicologia bàsica es decanta vers les ciències naturals. En canvi, quan les relacions s'estableixen preferentment amb altres persones, normes, o conceptes, la psicologia bàsica es decanta vers les ciències socials.

Tot i que no hi són incloses en la Figura 2.1., les “psicologies” és multipliquen quan es parla de la seva aplicació, i per tant, també quan ens referim a la recerca de camp. En la part inferior no s’han inclòs alguns exemples que, potser haurien contribuït a il·lustrar la nostra argumentació. En la recerca aplicada que tendeix a les ciències naturals podríem trobar àrees de treball com la psicologia clínica. D’altra banda en la recerca aplicada tendint a les ciències socials podríem trobar àrees de treball com la psicologia de les organitzacions o la psicologia comunitària.

La pregunta és doncs, on ubicaríem la psicologia de l’esport? Tal com es veu en la Figura 2.1, considerem la psicologia de l’esport **una àrea de treball** que pot decantar-se tant envers la psicologia de les ciències naturals i estariem treballant en la psicologia de l’esportista o la persona que participa en l’esport. Com envers les ciències socials i estariem parlant de psicologia del context esportiu o les relacions que s’estableixen entre persones, amb les regles, etc.

La relació entre psicologia de l’esport i les ciències ha estat tractada específicament en un dossier de la *Revista de Psicologia del Deporte* (Riera, 1997 coordinador) en el que autors com Roca (1997), García-Mas (1997), Pérez Córdoba i el mateix Riera proposen la seva visió sobre el tema.

Tornant a la psicologia o les psicologies hi ha un garbuix de terminologies, disciplines i àrees, sovint sorgeixen conflictes i crítiques tant entre àrees de recerca com dins de les mateixes àrees. En les discussions sovint s’usa la utilització de termes com epistemologia, paradigma, metodologia, etc. envoltades d’una nebulosa pel que fa al seu significat. Aquesta no és una tesi de filosofia de la ciència, ni tant sols de teoria de la psicologia, tot i així, en aquest apartat definirem la utilització que aquí farem d’alguns d’aquests termes.

Les primeres definicions que s’ofereixen a continuació son fruit de l’elaboració personal a partir de definicions de diccionari (*Diccionario de la Lengua Española* i *Diccionari del l’Institut d’estudis Catalans*) i de les aportacions de diferents autors (Bayés, 1980; Chalmers, 1982; Elejabarrieta, 1994; Khun, 1970; Strauss i Corbin, 1998; Taylor i Bogdan, 1984)

- ⇒ **Epistemologia:** Disciplina filosòfica que tracta de la naturalesa, dels mètodes i de l'abast del coneixement científic. En darrera instància, el seu ús en ciència fa referència a la concepció de la realitat del que s'estudia i/o s'explica, i dóna lloc a l'aparició de diferents paradigmes.
- ⇒ **Paradigma:** està constituït pels supòsits teòrics generals, les lleis i les tècniques per a la seva aplicació que adopten els membres d'una determinada comunitat científica.
- ⇒ **Teoria:** coneixement especulatiu considerat amb independència de tota aplicació. Sèrie de lleis que serveixen per a relacionar un determinat ordre de fenòmens.
- ⇒ **Metodologia:** la naturalesa i la forma de sistemes amb que obtenim coneixement sobre les persones i els elements significatius per a elles. O com estableix el diccionari, el conjunt de mètodes que es segueixen en una investigació científica.
- ⇒ **Mètode:** les formes concretes que utilitzem per a obtenir coneixement de les persones i que prescriuen la utilització encadenada d'un conjunt de tècniques d'obtenció d'informadors, d'obtenció de la informació i d'anàlisi de la informació obtinguda.
- ⇒ **Tècnica:** els procediments específics que s'utilitzen per seleccionar els informadors adients i suficients, els procediments que s'empren per obtenir la informació i els procediments per a analitzar la informació obtinguda.
- ⇒ **Criteri de qualitat:** els sistemes que s'utilitzen per avaluar que un procés de recerca i el seu resultat s'adapti a les regles que prescriu el seu marc de realització.

Totes aquestes definicions no tindrien sentit si no incloem la de **fenomen** o **realitat**, que és allò que volem estudiar, sigui des de la perspectiva epistemològica que sigui, seguint el paradigma que es vulgui seguir, basant-nos en les teories que triem, utilitzant la metodologia, els mètodes, les tècniques i els criteris de qualitat que ens semblin més adients, sense fenomen o realitat a estudiar no hi ha recerca científica. Es per això, que al nostre entendre, a més d'ubicar-nos en la Figura 2.1, quan un hom es planteja de fer recerca en psicologia ha de tenir en compte les relacions que s'exposen en la Figura 2.2,

en la que es relacionen el fenomen a investigar, amb alguns dels termes definits anteriorment (podríem afegir-hi els altres), i la intenció de recerca.

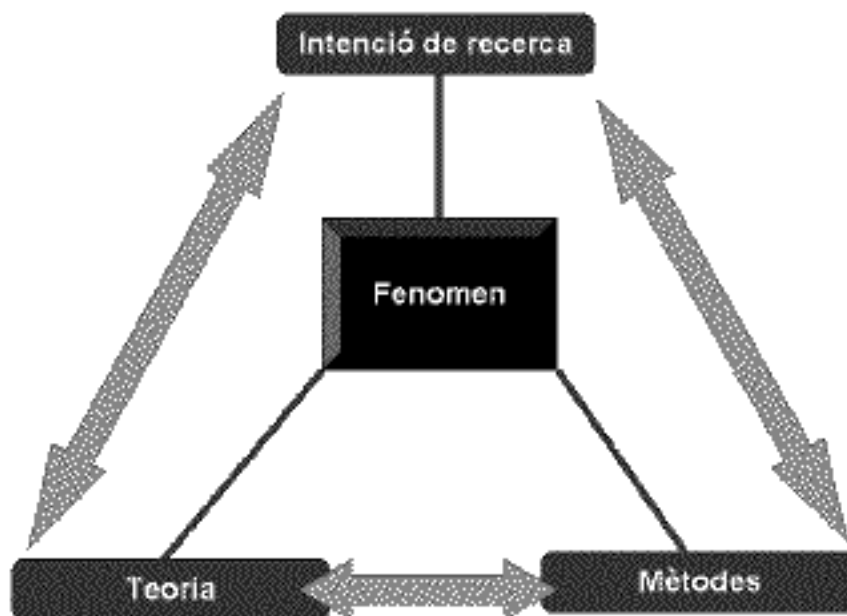

Figura 2.2: Components constitutius de la recerca, (Font: Nitsch, 1997).

En la seva proposta per superar el que denomina la controvèrsia laboratori vs. camp que regna en la recerca en psicologia de l'esport, Nitsch (1997) proposa que la recerca té 4 components constitutius que cal analitzar conjuntament amb les seves interrelacions: a) el fenomen específic a que ens referim, b) la nostra intenció de recerca, c) el tipus de coneixement o teoria que necessitem, d) els mètodes per obtenir o provar aquest coneixement. En aquest sentit, no hi ha recerca "dura" o "tova", només recerca ben plantejada o recerca amb manca de plantejament.

A continuació, repassarem en tres blocs l'articulació dels conceptes definits anteriorment.

2.1. SOBRE EPISTEMOLOGIA, TEORIES I PARADIGMES

L'epistemologia és la part de la ciència que es dedica a reflexionar sobre la pròpia ciència i, en aquest sentit, es podria equiparar el seu significat al de filosofia de la ciència. L'epistemologia té en compte les teories, la metodologia, els mètodes, etc. Això fa que, en certa manera, la reflexió epistemològica determini la manera de veure el món, i en

conseqüència, les preguntes de recerca que ens plantejem els investigadors. Tradicionalment, des de l'epistemologia s'ha fet més èmfasi en les teories i els paradigmes que en la metodologia i els mètodes.

Un paradigma és el que estableix les normes necessàries per a legitimar el treball dins de la ciència que regeix. A més, coordina i dirigeix l'activitat de "resoldre problemes" que efectuen els científics que treballen dins d'ell. El filòsof de la ciència Thomas Khun, que passa per ser qui va proposar aquest terme, especificà que l'existència d'un paradigma és el que distingeix la ciència de la no ciència. I també que les revolucions científiques consisteixen en l'abandonament d'un paradigma i l'adopció d'un altre nou per part de la major part de la comunitat científica. Molt probablement, previ a qualsevol revolució científica s'experimenta una forta tensió paradigmàtica, que en el cas de la psicologia està tenint lloc en la recerca de laboratori i en l'espai que tendeix a les ciències socials o a les relacions amb altres persones, normes, etc., segons l'esquema de la Figura 2.1.

En efecte, la part de recerca de laboratori en psicologia que s'orienta cap a les ciències naturals ha utilitzat, de manera gairebé hegemònica, el paradigma positivista i els seus derivats com el neopositivista, que ha estat l'imperant en les ciències naturals durant el segle XX.

En la part de la recerca de laboratori en psicologia que s'orienta envers les ciències socials, sorgeix des de la banda de la psicologia social (seguint un corrent establert en sociologia, antropologia i altres ciències socials) un paradigma interpretatiu com a reacció a la manera tradicional de fer recerca, tant des de la banda de les ciències naturals com des de les ciències socials en les que s'havia adoptat el mateix paradigma.

Taylor i Bogdan (1984) resumeixen les dues postures teòriques principals (o paradigmes) vigents en les ciències socials de la següent manera:

⇒ el **positivisme**, en el camp de les ciències socials, té el seu origen en els grans teòrics del XIX i primeres dècades del XX, especialment Comte (1896) i Durkheim (1938, 1951). *Els positivistes busquen fets o causes als fenòmens socials amb independència dels estats subjectius dels individus.*

⇒ El corrent **fenomenològic** (Deutscher, 1973) vol entendre els fenòmens socials des de la pròpia perspectiva de l'actor. Examina la manera en que es viu el món. *La realitat que importa és el que les persones perceben com a important.*

A grans trets, el que Taylor i Bogdan denominen com a postures teòriques és el que Khun defineix com a paradigma, tot i que, el mateix autor, admet que ha utilitzat aquest terme de manera ambigua. Aquesta postura filosòfica es sustenta en la concepció de la teoria en ciència com a estructures de teories.

Tal com s'exposa en el següent apartat, tradicionalment, la **postura positivista** clàssica va indefectiblement lligada a la metodologia quantitativa i als mètodes d'experimentació que impliquen assignació probabilística en la selecció d'informadors, la realització d'experiments per a l'obtenció d'informació, i l'anàlisi inferencial de la informació resultant. D'altra banda la **fenomenologia** més radical va lligada a la metodologia qualitativa i als mètodes d'observació, enquesta, etc. I amb la utilització d'altres tècniques tant de selecció de participants com d'obtenció i anàlisi de la informació.

Respecte dels paradigmes, la nostra opinió és que la psicologia no hauria de tancar-se en cap dels dos paradigmes, donat que ambdós poden ser pertinents en funció del fenomen que es vulgui descriure i/o explicar (Nitsch, 1997). **En efecte, per a fenòmens en els que les relacions siguin preferentment biològiques o amb l'entorn més immediat, els paradigma positivista i posteriors derivats serà possiblement el més adient. En canvi, per a fenòmens en els que les relacions incloguin llenguatge, significat, normes, lleis, etc. un paradigma interpretatiu pot resultar igualment adequat i pot, com a mínim, facilitar la recerca.**

Per acabar de complicar la situació, és possible que en les primeres aproximacions a l'estudi de fenòmens complexos com el que ens ocupa en aquesta tesi, sigui de gran ajut el compaginar ambdós paradigmes, cosa fins avui poc freqüent ja que probablement en la única cosa que estan d'acord bona part dels militants d'una i altra postura es que són mútuament excloents. De totes maneres, esperem que els puristes no s'ofenguin si en

una tesi de psicologia de l'esport ens permetem el **jugar** amb els paradigmes en comptes de **militar** en cap d'ells.

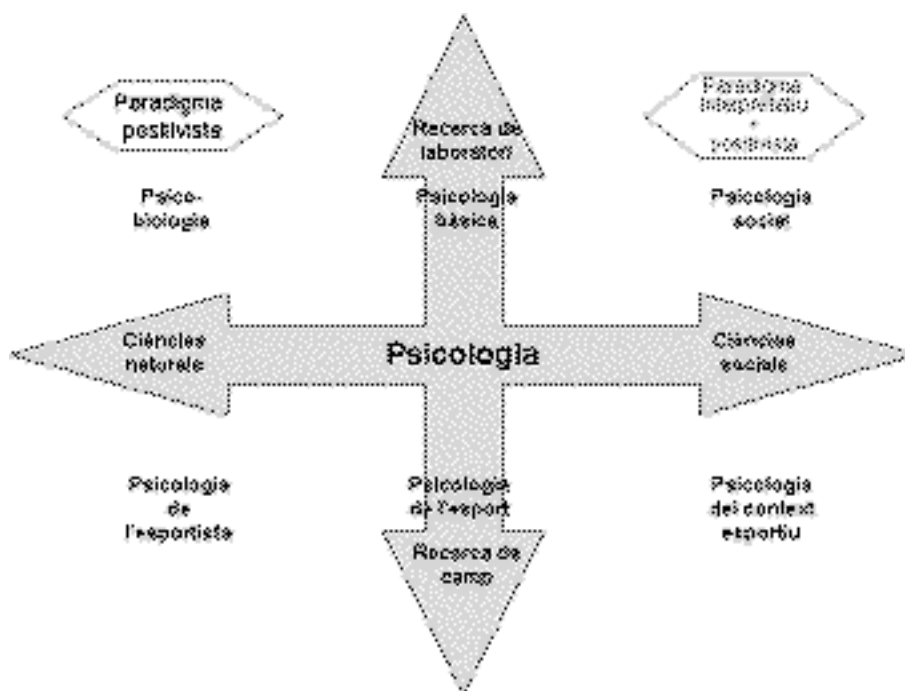

Figura 2.3: Els paradigmes en la recerca psicològica.

2.2. SOBRE METODOLOGIA

La metodologia és, per definició, una part del paradigma i per tant tradicionalment s'han vinculat postures teòriques amb metodologies. Concretament el paradigma positivista i derivats han estat vinculats a la metodologia quantitativa, mentre que el paradigma interpretatiu i derivats han estat vinculats a la metodologia qualitativa.

Tal com s'especificà anteriorment, entenem per metodologia la naturalesa i la forma de sistemes amb que obtenim coneixement sobre les persones i els elements significatius per a elles. O com estableix el diccionari, el conjunt de mètodes que se segueixen en una investigació científica.

Així doncs, es tracta d'un conjunt de mitjans agrupats en mètodes utilitzats de manera aïllada o coordinada. Darrerament, no és gens estrany observar com la metodologia perd

el seu significat original de mitjà o manera de fer, per convertir-se en un fi. Els investigadors en psicologia s'afilien i militen aferrissadament bé amb la metodologia quantitativa o bé amb la qualitativa. Així esdevenen quantitativus o qualitativus, independentment de què es fa i de perquè es fa. Com s'ha exposat anteriorment, aquesta guerra no és estrictament metodològica, i té una component epistemològica important, ja que en darrera instància es tracta d'una lluita entre dues maneres que pretenen ser excloents de plantejar-se la producció del coneixement científic i la manera de veure el món.

Ambdues postures han estat durament criticades "des de la banda contrària". Així, els quantitativus radicals **desmereixen la recerca qualitativa**, i li critiquen bàsicament el fet d'ignorar el mostreig representatiu, basant els seus descobriments en pocs casos o, fins i tot, només un. És el que es podria il·lustrar com el **perill de fer de l'anècdota categoria**. Com a conseqüència d'aquesta aproximació es produiria una manca d'objectivitat, replicabilitat i predictibilitat que només es poden aconseguir mitjançant una aproximació quantitativa (veure els articles de Kvale, 1994 i Sandelowsky, 1995).

Per la seva banda els qualitativus radicals **rebutgen l'experimentació** o els mètodes d'observació i enquesta utilitzats des d'una perspectiva quantitativa, pel fet de **contenir informació poc profunda o fins i tot enganyosa**. Iñiguez (1995) resumeix alguns dels problemes com el de la segmentació del comportament, la sobrevaloració de l'empirisme i l'efecte de veritat de les dades, així com la falta de coherència interna. Defensen que per entendre les persones i el comportament només serveix una aproximació qualitativa que utilitzi mètodes sensibles als matisos de la vida humana.

Les crítiques dels primers són crítiques fetes des del poder i la dominació dels mecanismes de producció i publicació científica, de les ciències denominades socials que, en ocasions, pateixen d'una manca important d'autoavaluació. I, sota el nostre punt de vista, sempre han tingut un cert "complex d'inferioritat" respecte de les ciències naturals i experimentals, que són les que marquen el camí a seguir.

Les crítiques dels segons reflecteixen sovint “...la impaciència i el ressentiment de qui s’ha vist expulsat i rebutjat pels mentors de la ciència...” (Ruiz de Olabuenaga i Ispizua, 1989).

Uns i altres es mantenen en les seves postures, sovint sense tenir en compte que tal com suggereixen Strauss i Corbin (1998) “*les postures extremes en aquest assumpte s’emmirallen*” (p.28) o si es vol l’equivalent català de la frase “els extrems es toquen”. O que, si prenem com a referència l’esquema de les Figures 2.1 i 2.3 la posició centrada de la psicologia com la ciència de les persones i les seves relacions demana la utilització d’ambdues metodologies i per extensió l’assumpció d’ambdós paradigmes.

Tot i l’oposició descrita, cal tenir en compte que hi ha posicions intermèdies que proposen la combinació de metodologies per raons de complementarietat, informacionalitat, etc. La complementació de metodologies no és nova, i ja es va utilitzar al finals dels anys cinquanta per part Lazarsfeld i Wagner (1958). Tot i així, és en els darrers anys quan esta adquirint més rellevància i utilització (veure Greene, Caracelli i Graham 1989; Cuevas, Dinero i Feit, 1996 per a revisió).

La nostra impressió és que la psicologia no s’hauria de tancar a cap metodologia i la utilització de la una, de l’altra o de les dues hauria de dependre **principalment del fenomen a investigar** o, en altres paraules, **del tipus de relacions de les persones en que focalitzem la nostra intenció de recerca.**

La Figura 2.4 ubica les dues metodologies i la combinació o integració segons l’ús que es pot fer en la recerca en psicologia. Mentre que als paradigmes se’ls hi ha atribuït una repercussió preferent en la recerca teòrica, les metodologies també tenen un paper molt important en la recerca aplicada.

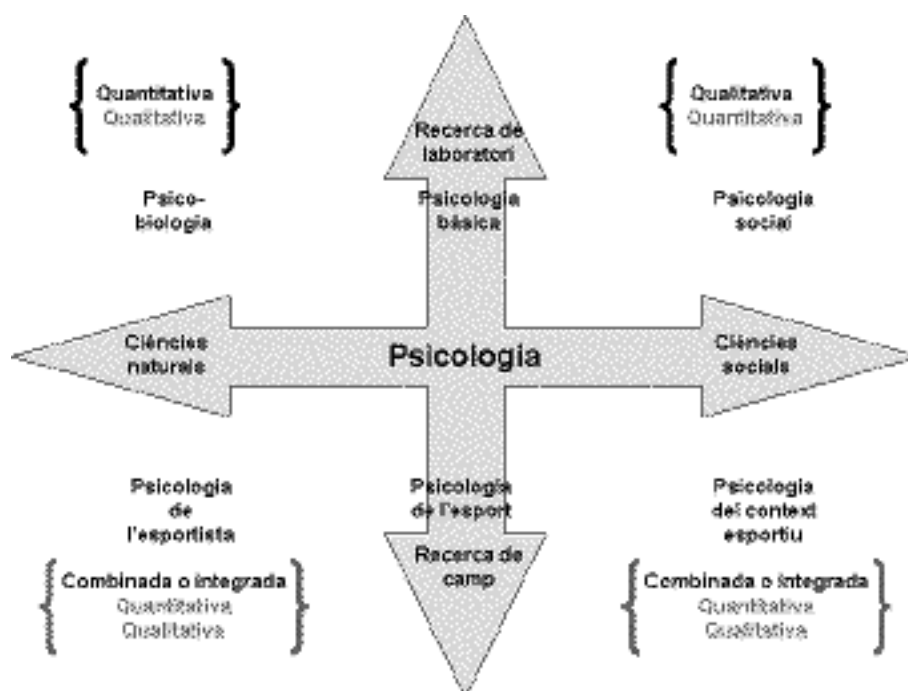

Figura 2.4: Metodologies utilitzades en la recerca en psicologia.

El fet que n'hi hagi algunes ressaltades i d'altres menys destacades obeeix a que, la tria de metodologia hauria de complementar la seva fonamentació en el tema de recerca tenint en compte: a) la naturalesa del fenomen de recerca, b) l'estat de la recerca sobre el tema, i c) la fase de la pròpia recerca.

Aquests dos factors poden suggerir la utilització d'una o altra metodologia, o la integració d'ambdues en una mateixa recerca.

De fet, si bé és cert que tal com s'ha citat anteriorment, sovint la tria de metodologies denota concepcions diferents, no ho és menys que tal com suggereix Bryman (1988) *“La tendència a veure les dos tradicions de recerca reflectint diferents posicions epistemològiques, i per tant diferents paradigmes, ha portat a una exageració de les diferències entre elles. Com a conseqüència d'aquest pensament, la recerca quantitativa i la qualitativa es descriuen freqüentment com models mútuament excloents del procés de recerca”*(p.105).

La nostra opinió és que actualment **la recerca en psicologia de l'esport s'hauria de desenvolupar tenint en compte ambdues metodologies en la recerca de laboratori i la integració de les dues metodologies en la recerca de camp.**

2.2.1 Metodologia en psicologia de l'esport

La psicologia de l'esport és una disciplina de menys de 40 anys, des del seu reconeixement en el Congrés de Roma de 1965. Com a disciplina de la psicologia ha passat i, probablement, encara està passant les mateixes tensions que la psicologia en general i qualsevol de les seves àrees d'aplicació. En l'apartat que es presenta a continuació es fa un breu repàs de la utilització de les dues metodologies en la recerca en psicologia de l'esport.

No es pot entendre l'estat actual i l'evolució de la psicologia de l'esport sense tenir en compte l'evolució tant de la psicologia, com de l'esport i de la societat de que en formen part. És per això, que la metodologia quantitativa ha estat la més abundantment utilitzada en psicologia de l'esport des dels seus inicis.

2.2.1.1 Metodologia quantitativa en psicologia de l'esport

La metodologia quantitativa ha estat gairebé hegemònica des del reconeixement oficial de la psicologia de l'esport com a disciplina diferenciada fins a l'actualitat. De fet en no poques ocasions s'han fet uns equilibris considerables per posar el carro davant dels cavalls, tractant de quantificar excel·lents recerques que per les característiques del fenomen (mostres, nivell dels competidors, etc.) "haurien d'haver estat" qualitatives.

En la recerca de laboratori s'ha utilitzat metodologia quantitativa per fer estudis sobre psicologia bàsica, psicobiologia o psicologia social, essent l'esport preferentment un mitjà per fer recerca i generar coneixement teòric sobre el tema. Des d'aquesta perspectiva algunes de les línies de recerca més importants, han estat sobre influències psicobiològiques en el rendiment esportiu (p.e. Suay i cols. 1998), aprenentatge motor (p.e. Magill, 1985), o motivació (p.e. Roberts, 2001) i emoció.(p.e. Hanin, 2000).

Aquestes línies de recerca han contribuït de manera molt important a la consolidació de la disciplina i han produït tant coneixement específic de la disciplina, com genèric per a la psicologia.

Tanmateix, quan s'utilitza la metodologia quantitativa, la sobrecentració en produir recerca a partir de preguntes sobre teories o processos aïllats, en els que les parts es privilegien sobre el tot, ens porta a córrer el risc d'**arribar a saber-ho tot sobre res** (Nitsch, 1997).

Va ser a finals dels anys 70 quan des de l'esport i la recerca aplicada es començà a dubtar de la utilització de metodologia quantitativa com a sistema únic d'obtenció de coneixement, i mitjà per a solucionar problemes en psicologia de l'esport.

2.2.1.2 Metodologia qualitativa en psicologia de l'esport

La utilització hegemònica de la metodologia quantitativa com a única manera de fer recerca en psicologia de l'esport comença a ser qüestionada amb la publicació el 1979 en el *Journal of Sport Psychology* de l'article de Rainer Martens *About smocks and jocks*. En ell, posava de manifest el cisma entre investigadors i psicòlegs aplicats emfasitzant la distancia i el buit existents entre la recerca desenvolupada en els laboratoris i el que succeeix en els camps de joc. Martens proposava com a solució el desenvolupament de teories específiques de l'esport, basades en la recerca de camp (d'aquí el títol gràfic de canviar bates per xandalls). La utilització de metodologia qualitativa, més o menys implícitament proposada en aquest article, esdevé una proposta formal en el desenvolupament posterior de l'argument de Martens publicat en el seu article de 1987 '*Ciència, coneixement i psicologia de l'esport*'. En ell, argumenta que de fet hi ha dues psicologies de l'esport separades: l'acadèmica i la pràctica. La raó aportada per aquesta separació es la creença entre molts investigadors de que la ciència positivista i ortodoxa es l'única manera de fer ciència, i el positivisme no pot respondre adientment totes les qüestions d'interès i importància pels psicòlegs de l'esport aplicats. En aquest article Martens reclama el desenvolupament no només d'un altre tipus de mètode com feia en el seu article previ, en aquest cas proposa una nova manera de pensar i fer recerca, un paradigma que ell anomena recerca heurística, i que respecte de les dues tradicions que citàvem al començament, estaria dins de la fenomenològica.

Més enllà de jutjar la validesa i/o oportunitat dels arguments exposats per Martens, el que si és cert, és que **la seva posició recollia un cert malestar dels psicòlegs de l'esport per la insuficiència de la metodologia quantitativa per donar respostes satisfactòries a les demandes plantejades des de l'esport**. Volem subratllar que el terme insuficiència, delata una certa manca però no invalida, en cap cas, la major part de les aportacions fetes mitjançant metodologia quantitativa.

Tal com va passar després de l'article de Martens del 1979, després del de 1987 es produeix una petita revolució, i a principis dels anys 90 comencen a aparèixer les primeres investigacions utilitzant la metodologia qualitativa en l'àmbit anglosaxó. Jackson (1995) fa un recull de les primeres recerques publicades a principis dels anys 90, utilitzant aquesta metodologia, que resumim en la Taula 2.1.

Taula 2.1: Primers treballs utilitzant metodologia qualitativa en psicologia de l'esport (Font: Jackson, 1995).

Autors	Any	Títol
Scanlan, Stein and Ravizza	1989, 1991	Fonts de diversió en patinadors d'elit
Cohn	1990, 1991	Estudi exploratori de les fonts d'estrès i el burnout en jugadors joves de golf
Gould, Eklund & Jackson	1992, 1993	Preparació mental, cognicions competitives i estratègies d'afrontament en lluitadors de l'equip Olímpic dels Estats Units
Gould, Jackson and Finch	1993	Les experiències, fonts d'estrès i estratègies d'afrontament dels campions nacionals nord-americans de patinatge
Hanson	1992	Aspectes mentals del batejar en el beisbol
Jackson	1992, 1993	Esportistes d'elit i el "fluir": Investigacions en profunditat de les experiències de "fluïdesa" dels atletes d'elit
Ripol	1993	La psicologia de la parada precompetitiva en natació

Aquests primers treballs han tingut una acollida força bona en la comunitat científica a jutjar pel creixent número d'articles publicats en revistes com *The Sport Psychologist* o el *Journal of Sport and Exercise Psychology* (Krane, Andersen i Stream, 1997) en els darrers anys. Com es pot observar a partir de la revisió dels títols, aquests primers són estudis plantejats des de la recerca aplicada i centrats preferentment en la psicologia de l'esportista.

Volem ressaltar que, tot i que no existeix cap dubte sobre la preponderància de la cultura anglosaxona en els mitjans de producció i difusió de la ciència actual, no es pot oblidar

que hi pot haver d'altres contribucions menys conegudes, però no per això menys interessants. Per exemple, en una publicació recent, Hunger i Thiele (2000) exposen l'evolució de la recerca qualitativa en ciències de l'esport a Alemanya, on des de finals dels anys vuitanta s'està desenvolupant un procés força paral·lel al descrit anteriorment.

Per acabar amb aquesta primera aproximació a la utilització de metodologia qualitativa en psicologia de l'esport, igual que la utilització hegemònica i obsessiva de metodologia quantitativa comporta el perill d'arribar a saber-ho tot sobre res, també el fet d'utilitzar només metodologia qualitativa de manera hegemònica i obsessiva té el seu perill associat. En efecte, plantejar-se preguntes de recerca solament sobre fenòmens o situacions globals en les que la globalitat es privilegia sistemàticament sobre les parts porta associat el perill d'**arribar a no saber res sobre tot** (Nitsch, 1997).

2.2.1.3 La integració de metodologies en psicologia de l'esport

Per intentar evitar les trampes d'acabar sabent tot sobre res i res sobre tot, la combinació i/o integració de metodologies en la recerca en psicologia de l'esport sembla ser una bona via de sortida. La Taula 2.2, adaptada de Byrman (1988), recull vuit dimensions importants en les que divergeixen ambdues tradicions de recerca i que la complementació pot fer enriquir.

Taula 2.2: Dimensions de divergència entre les metodologies qualitativa i quantitativa (Font: Byrman, 1998).

	Quantitativa	Qualitativa
Rol de la recerca qualitativa	Preparatori	Mitjà per a l'exploració de les interpretacions de l'autor
Relacions entre investigador i subjecte	Distant	Proper
Posició de l'investigador en relació al subjecte	Externa	Interna
Relacions entre teoria/ conceptes i recerca	Confirmació	Emergent
Estratègia de recerca	Estructurada	No estructurada
Àmbit dels descobriments	Nomotètic	Ideogràfic
Imatge de la realitat	Estàtica i externa a l'actor	Processual i socialment construïda per l'actor
Naturalesa de les dades	Dura, fiable	Rica, profunda

L'anàlisi detinguda de cadascuna d'aquestes oposicions suggereix que no n'hi ha cap de millor que l'altra per definició, i que molt probablement, serà el fenomen, la fase i la "concreció" de l'estudi els que determinin quina pot ser la millor en cada moment.

2.3. SOBRE MÈTODES DE RECERCA

Els mètodes de recerca són les formes concretes que utilitzem per obtenir coneixements i que prescriuen la utilització encadenada d'un conjunt de tècniques de selecció d'informants o unitats d'informació, d'obtenció d'informació i d'anàlisi de la informació obtinguda (Elejabarrieta, 1994). Hi ha altres definicions de mètode, força utilitzades en l'actualitat, basades en criteris classificadors diferents generalment més lligats al tipus de mostreig i de control sobre les variables (p.e. León i Montero, 1997). En el nostre cas, aquests criteris de decisió els vinculem més a les tècniques en comptes dels mètodes.

Sense la pretensió de ser excloents, al nostre entendre, **els mètodes més utilitzats** en la recerca en psicologia en l'actualitat són: **l'experimentació, l'enquesta, l'observació i l'estudi de casos**. Tret del primer els altres es poden fer servir tant des d'un plantejament quantitatiu com des d'un plantejament qualitatiu.

2.3.1 L'experimentació en psicologia de l'esport

L'experimentació és un mètode lligat, estrictament parlant, a la recerca de laboratori. A més, ha estat **el mètode** dins de la metodologia quantitativa, essent les altres possibilitats sovint plantejades, només en el cas de que no es podés experimentar. Probablement és aquesta la raó per la qual sovint s'identifiquen com a sinònims metodologia i mètode, utilitzant-los de manera ambigua.

Un experiment consisteix en l'observació sistemàtica sota condicions controlades d'un cert fenomen. El control experimental crea una realitat particular amb una complexitat

relativament baixa, l'objectiu de la qual és permetre establir relacions causals entre una o varies variables independents i una o varies variables dependents.

Segons Nitsch (1997), la utilització de l'experimentació en psicologia de l'esport gaudeix principalment de tres avantatges: a) economia de recerca, b) exactitud i c) replicabilitat. Tanmateix els seus avantatges esdevenen inconvenients quan es crítica l'artificialitat i la manca de validesa ecològica.

Com tot mètode, l'experimentació implica la utilització d'una sèrie de tècniques, les de selecció de subjectes s'acostumen a basar en l'atzar, les d'obtenció d'informació en el registres sistemàtic dels indicadors cognitiu, conductual o fisiològic bioquímic (Capdevila, 1997) i les d'anàlisi d'informació en l'estadística.

Mitjançant l'experimentació, en els laboratoris de psicologia de l'esport s'ha provat, entre altres coses, l'efectivitat de diferents tipus d'entrenament psicològic per a esportistes d'alt rendiment (p.e. Bueno, 2002.; Capdevila, 1989; Valiente, 1996) només per citar-ne alguns dels desenvolupats per altres membres del GEPE en el Laboratori de Psicologia de l'Esport de la UAB.

2.3.2 L'enquesta en psicologia de l'esport

El mètode d'enquesta ha estat definit per Elejabarrieta (1994) com una interrogació general sobre un gran conjunt d'aspectes sobre les persones o sobre elements significatius per a elles. La particularitat d'aquest mètode és que està basat en la utilització del llenguatge. Segons aquesta definició, en la recerca de laboratori s'utilitza preferentment en la psicologia bàsica i en la psicologia social. En la recerca de camp s'utilitza en totes les àrees. I pel que fa a la, psicologia de l'esport és probablement el mètode més utilitzat en l'actualitat.

La utilització del mètode d'enquesta també implica la utilització d'una sèrie de tècniques que poden basar-se en diferents criteris pel que fa a la selecció d'informadors. En referència a les tècniques d'obtenció d'informació han de tenir el denominador comú

d'utilitzar el llenguatge, però poden prendre diferents formes, la més utilitzada és el qüestionari, però també l'entrevista o qualsevol tècnica basada en el llenguatge per obtenir informació en una recerca científica. Pel que fa a les tècniques d'anàlisi de la informació, vindran determinades pel sistema d'obtenció de la mateixa i en aquest cas caldria afegir a l'estadística, altres possibilitats d'anàlisi de material lingüístic com són l'anàlisi del contingut o l'anàlisi del discurs.

La utilització del mètode d'enquesta en psicologia de l'esport gaudeix d'un avantatge principal, el de l'economia de recerca o d'obtenció de la informació. A més, permet a les persones expressar-se, fet que augmenta la validesa ecològica del mateix. Tanmateix, aquesta virtut pot esdevenir un defecte, perquè el fet d'estar basat en el llenguatge implica en primer lloc que les persones que no disposen de llenguatge o capacitats lingüístiques suficients queden fora de la recerca. I, en segon lloc, que la percepció de comportaments o el que pensen les persones que fan, no es correspon necessàriament amb el que realment fan.

Algunes línies de recerca com la de la motivació en l'esport d'iniciació (Roberts, 2001), o l'estudi de les actituds morals en l'esport (Lee i cols. 2000) es basen, gairebé exclusivament, en la utilització del mètode d'enquesta.

2.3.3 L'observació en psicologia de l'esport

El mètode d'observació és un mètode lligat preferentment a la recerca de camp. Respecte dels dos anteriors representa l'avantatge d'augmentar la validesa ecològica, ja que es basa en l'observació sistemàtica dels comportaments de les persones en el seu entorn natural. Tanmateix, és un mètode que resulta molt més car en termes de temps a invertir per obtenir informació analitzable, i aquesta és probablement una de les raons per les que no és massa utilitzat en la psicologia de l'esport.

L'observació s'ha utilitzat tant des de concepcions quantitatives com des de concepcions qualitatives. En el primer cas, les tècniques de selecció d'informadors o unitats d'informació basades en l'atzar, les d'obtenció d'informació en plantilles o fulls de registre

estructurats i validats, i les d'anàlisi d'informació es basen en l'estadística. En el segon cas, les tècniques de selecció d'informats o unitats d'informació responen habitualment a mostreigs d'oportunitat; les tècniques d'obtenció d'informació es basen en l'enregistrament del comportament i les d'anàlisi en l'anàlisi del contingut de la informació.

Probablement la línia de recerca més important basada en la utilització de l'observació ha estat la del comportament dels entrenadors i professors d'educació física (Torregrosa, 1997). El GEPE ha realitzat diferents estudis d'observació basats en diferents instruments d'observació. Alguns d'ells adaptats d'altres investigadors com el *Coaching Behavior Assessment System* (CBAS) d'Smith, Smoll i Hunt (1977), i d'altres d'elaboració pròpia com *l'Instrument d'Observació del Fairplay en Futbol* (IOFF) (Boixadós i cols. 1995) o *l'Instrument d'Observació dels pares* (IOP) (Cruz i cols. 2001).

2.3.4 L'estudi de casos en psicologia de l'esport

És un mètode d'utilització creixent en psicologia de l'esport, a partir de la consideració de que a) és el fenomen a investigar el que ha de guiar la recerca, i b) els fenòmens a investigar i el coneixements generats sobre els mateixos són cada cop més específics. Com a mètode, implica una combinació dels mètodes anteriors siguin l'experimental, el d'enquesta i/o el d'observació. Això fa que tant els avantatges com els inconvenients siguin els descrits anteriorment.

Pel que fa a les tècniques, l'estudi de casos implica que les de selecció d'informadors o unitats d'informació es faci basant-se en un o pocs casos. Les d'obtenció d'informació poden barrejar qüestionaris, entrevistes, registres d'observació, etc. I consegüentment les tècniques d'anàlisi de la informació obtinguda seran variades en funció de les tècniques d'obtenció d'informació utilitzada.

Implícitament, aquest mètode s'utilitza de manera creixent en psicologia de l'esport probablement perquè l'especificitat i mida de les poblacions d'estudi fa que l'accés a les mateixes sigui complicat o perquè en algunes ocasions són més adients dissenys intrasubjecte amb pocs casos (p.e. Alonso, Boixadós i Cruz, 1995; Boixadós, 1997;

Capdevila, 1989). Explícitament hi ha poques recerques en les que s'utilitzi aquest mètode de recerca (Jones, 1998).

En resum, sobre els mètodes de recerca, cal tenir en compte que dins d'una mateixa investigació es pot utilitzar més d'un mètode de recerca, bé sigui de manera seriada o bé simultàniament. Així per exemple, la utilització del mètode d'observació pot ser un pas previ per a la utilització del mètode d'enquesta, o l'estudi de casos pot ser un mètode previ a la realització d'un experiment. Igualment es pot desenvolupar simultàniament en una recerca el mètode d'observació i el mètode d'enquesta, tal com veurem que s'ha fet en aquesta tesi doctoral.

2.4. SOBRE TÈCNIQUES DE RECERCA I LA SEVA UTILITZACIÓ EN PSICOLOGIA DE L'ESPORT

Les tècniques són procediments específics que ens permeten desenvolupar la part empírica de qualsevol investigació. Aquests procediments específics, es poden dividir en tres blocs: les de selecció d'informants, les d'obtenció d'informació i les d'anàlisi de la informació.

Les tècniques de recerca són moltes i excedeix l'objectiu d'aquesta tesi doctoral la seva exposició detallada. A continuació, s'enumeren algunes de les més utilitzades en psicologia de l'esport.

2.4.1 Tècniques de selecció d'informants o unitats d'informació

Les tècniques de selecció d'informants o unitats d'informació és el que generalment es coneix com tècniques de mostreig. Donat un fenomen a estudiar, quan, com i en quines condicions es recollirà informació sobre el mateix? És evident que no es pot recollir tota la

informació passada, present i futura sobre el fenomen en qüestió i, per tant, es fa imprescindible la selecció d'informadors o d'unitats d'informació.

Els mostreig o tècnica de selecció d'informadors està directament relacionat amb el grau de generalització i transferència dels resultats que obtinguem a partir de la nostra recerca empírica.

Salkind (1997) distingeix entre dos tipus generals d'estratègies de mostreig: les probabilístiques caracteritzades per conèixer la probabilitat de seleccionar un individu individual de la població i les no probabilístiques, caracteritzades per desconèixer la probabilitat de seleccionar qualsevol membre individual de la població.

2.4.1.1 Mostreigs probabilístics

Són els més utilitzats quan es treballa amb el mètode experimental i amb un plantejament de metodologia quantitativa. Tot i que és menys habitual també s'utilitzen amb el mètode observacional, el mètode d'enquesta i l'estudi de casos.

Dins d'aquests tipus de mostreigs trobem diferents possibilitats com són: a) el mostreig aleatori simple, b) el mostreig sistemàtic, c) el mostreig estratificat, i d) el mostreig per cúmuls.

2.4.1.2 Mostreigs no probabilístics

Són els més utilitzats quan es treballa amb metodologia qualitativa, bé sigui amb el mètode observacional, el d'enquesta o l'estudi de casos. Dins d'aquests tipus de mostreigs trobem: a) el mostreig per conveniència i b) el mostreig per quotes.

En psicologia de l'esport, rarament s'utilitzen mostreigs probabilístics en el moment de triar els informants, tot i que en els experiments que es realitzen s'utilitzen procediments probabilístics per assignar els esportistes a una o altra condició experimental.

2.4.2 Tècniques d'obtenció d'informació

Les tècniques d'obtenció d'informació són variades, seguint Capdevila (1997) en psicologia de l'esport distingirem entre les que avaluen: l'indicador cognitiu, l'indicador conductual i l'indicador fisiològic bioquímic. Algunes d'elles com el registre de la freqüència cardíaca, són utilitzades de manera preferent en el mètode experimental, mentre que d'altres com el qüestionari poden utilitzar-se dins de més d'un dels mètodes exposats en el punt anterior.

2.4.2.1 L'indicador cognitiu

Parlem de tècniques d'obtenció d'informació basades en l'indicador cognitiu quan per obtenir informació psicològica utilitzem tècniques introspectives amb l'objectiu d'avaluar aspectes relacionats amb les percepcions, cognicions i motivacions dels esportistes, entrenadors, etc. Les **tècniques més conegudes** són: **els qüestionaris i les entrevistes**, però en psicologia de l'esport també es poden utilitzar els inventaris específics o els autoinformes.

2.4.2.2 L'indicador conductual

Parlem de tècniques d'obtenció d'informació basades en l'indicador conductual quan per obtenir informació psicològica utilitzem tècniques basades en l'avaluació del que fa o diu que fa el subjecte investigat. **Els sistemes d'observació són, per definició, la tècnica d'obtenció d'informació de l'indicador conductual.** Quan el mètode d'observació s'utilitza des d'una perspectiva quantitativa les tècniques d'obtenció d'informació de l'indicador conductual són les que es coneixen genèricament com inventaris de comportaments. D'altra banda quan el mètode d'observació s'utilitza des d'una perspectiva qualitativa les tècniques d'obtenció d'informació conductual són les que es coneixen genèricament com diaris de camp.

2.4.2.3 L'indicador fisiològic-bioquímic

Parlem de tècniques basades en l'avaluació de l'indicador fisiològic-bioquímic quan s'utilitzen variables fisiològiques (com l'electrocardiografia i l'electromiografia) o bioquímiques (com el lactat en sang, etc.) per avaluar l'efecte d'alguna intervenció psicològica/conductual (Capdevila, 1997).

Per acabar amb les tècniques d'obtenció d'informació, la darrera distinció terminològica que volem fer en la línia de plantejar una postura el més clara possible, tot i que discutible, és entre tècnica i instrument, una confusió que es produeix sovint. En efecte, pel que fa a l'obtenció d'informació sovint es confonen les tècniques (procediments) amb els instruments (mitjans). Així per exemple, el registre de la freqüència cardíaca és una tècnica mentre que el pulsòmetre telemètric és un instrument, l'entrevista és una tècnica mentre que el guió de la mateixa on s'especifiquen els temes a tractar és un instrument. Aquesta distinció esdevé especialment important en el cas dels qüestionaris en els que la utilització de la tècnica (procediment) s'ha de distingir del l'estructuració concreta en cada cas per avaluar el fenomen, d'estudi o alguna de les seves parts (instruments).

2.4.3 Tècniques d'anàlisi d'informació

Un cop seleccionats els informadors i obtinguda la informació mitjançant una sèrie de tècniques donades, la informació obtinguda s'ha d'analitzar per tal d'obtenir-ne resultats, discutir-los i arribar a conclusions. La tècnica d'anàlisi d'informació més àmpliament utilitzada al llarg del segle XX en psicologia és **l'estadística**. Poc a poc, ha anat convivint amb altres tècniques d'anàlisi com és **l'anàlisi del contingut**, i més recentment **l'anàlisi del discurs**.

En psicologia de l'esport l'estadística i l'anàlisi del contingut són les tècniques d'anàlisi d'informació més utilitzades. En l'actualitat cadascuna d'elles es basa en la utilització de paquets informàtics, que permeten facilitar les anàlisis i manejar volums de dades molt

més grans dels que es podien manejar fa només 20 o 30 anys. D'una banda, entre els paquets estadístics més utilitzats el líder indiscutible és el *Statistical Package for Social Sciences* –SPSS- que conviu amb molts altres programes menys utilitzats i amb la creixent incorporació de funcions estadístiques en programes de fulls de càlcul com és l'Excel de Microsoft.

D'altra banda, entre els paquets informàtics més utilitzats per a l'anàlisi del contingut trobem l'Atlas TI (Muhr, 1997) com un dels que s'està utilitzant de manera creixent en la recerca en ciències socials a Europa.

2.5. SOBRE ELS CRITERIS DE QUALITAT DE LA RECERCA

Tal com exposàvem anteriorment quan es planteja un fenomen d'estudi, un marc teòric, una intenció de recerca i unes relacions entre elles, no hi ha mètodes bons ni dolents i si de més o menys adients. De totes maneres, un cop recollides i analitzades les dades de recerca, sigui amb el mètode que sigui, i partint del paradigma que es parteixi, cal comprovar que s'atengui a uns criteris de qualitat.

La recerca quantitativa ha basat tradicionalment els criteris de qualitat de la recerca en dos conceptes principals: la **validesa** i la **fiabilitat** (Winter, 2000). En termes generals, la validesa s'entén com el grau en què la mesura d'un fenomen donat reflecteix la realitat. D'altra banda, la fiabilitat s'entén com el grau en què un procés de mesura donarà el mateix resultat amb independència del moment en que es realitzi o de qui ho realitzi. Així doncs, la validesa es pot considerar un factor de correspondència amb la realitat i la fiabilitat un factor de replicabilitat.

Del Villar (1994), en el seu article sobre la credibilitat de la investigació qualitativa en l'ensenyament de l'educació física, proposa diferents factors per assegurar la qualitat de la recerca. En la Taula 2.3 s'ha fet una adaptació dels criteris de qualitat de la recerca que proposa aquest autor afegint altres aportacions com les de Wolcott (1990).

Taula 2.3: Criteris de qualitat de la recerca (Font: adaptació de Del Villar, 1994; amb aportacions de Wolcot, 1990).

	Metodologia quantitativa	Metodologia qualitativa
Veracitat	Validesa interna	Credibilitat / enteniment
Aplicabilitat	Validesa externa / generalització	Transferència
Estabilitat del procés	Fiabilitat	Dependència
Neutralitat de l'anàlisi	Objectivitat de l'investigador	Confirmació / objectivació de les dades

Així, sobre la **veracitat** de les dades la metodologia quantitativa parla de **validesa interna** mentre que la qualitativa es centra en la **credibilitat o l'enteniment**. Respecte de l'**aplicabilitat** de la recerca els primers parlen de **validesa externa o generalització**, mentre que els segons parlen de **transferència** de la recerca a la realitat. L'**estabilitat del procés** també es té en compte en les dues concepcions, tant en la quantitativa mitjançant la **fiabilitat** com en la qualitativa mitjançant la **dependència**. Finalment, també les dues tradicions es preocupen de la **neutralitat de l'anàlisi**, la metodologia quantitativa a partir de l'**objectivitat de l'investigador** i la qualitativa a partir de la **confirmació / objectivació de les dades**.

Quan es fa una recerca, sigui dins de la tradició metodològica que sigui s'han de tenir en compte els criteris de qualitat i validació de la recerca. Cap dels criteris de la Taula 2.3 és objectivament més important que els altres, cal tenir-los tots en compte i saber fins a quin punt s'estan complint en cada cas.

Al mateix temps, el fet de veure que des de les dues tradicions de recerca es té en compte la veracitat, l'aplicabilitat, l'estabilitat del procés i la neutralitat de l'anàlisi mitjançant conceptes diferents, obre la porta a pensar que es poden combinar ambdues metodologies. **En efecte, siguin quins siguin els pressupòsits de partida de la recerca i els seus resultats, l'establiment d'uns criteris de qualitat i la seva exposició per a l'avaluació ha de ser constitutiva de la mateixa.**

2.6. UNA PROPOSTA D'ESTUDIS INTEGRATS PER A LA PSICOLOGIA DE L'ESPORT

L'argumentació desenvolupada fins aquest punt, basada en les aportacions dels professionals que fan recerca en psicologia de l'esport, sembla plantejar un context competitiu de metodologies (qualitativa vs. quantitativa) en el que la utilització d'una d'elles exclou la utilització de l'altra. La nostra intenció es demostrar que això no és necessàriament així, i que es pot donar fàcilment un context cooperatiu de metodologies (qualitativa i quantitativa) en les que un mateix investigador pot utilitzar-les indistintament en funció del tipus de recerca, en diferents fases, o dimensions de la mateixa recerca, o fins i tot, simultàniament. De fet la proposta de combinar o integrar metodologies té com a principal objectiu el tractar d'evitar el tot sobre res i el res sobre tot (Nitsch,1997), complementant els punts febles de cadascuna de les aproximacions amb alguns dels punts forts de l'altra.

2.6.1 La concepció del fenomen o realitat com a punt de partida

La proposta d'utilitzar conjuntament metodologia quantitativa i qualitativa, no és només una proposta de mètodes (diaris de camp, proves de laboratori, enquestes, observació, etc.), si no que tracta d'assumir una via de sortida combinada al conflicte subjacent sobre la naturalesa del coneixement i de la realitat que s'estudia. En efecte, tot i que no és la nostra especialitat i estem a l'espera de les reflexions dels filòsofs de la ciència sobre aquestes qüestions, pensem que els paradigmes no tenen perquè ser necessàriament excloents i poden conviure en funció de les realitats que s'estudiïn o dels nivells funcionals que s'analitzin.

Ha de ser allò que volem estudiar i el moment que volem fer-ho, el que ens determini la metodologia i no al revés, que la metodologia ens determini allò que volem estudiar. És important aquí recuperar la imatge de la Figura 2.1 i la posició de la psicologia en el centre, entre les ciències naturals i les ciències socials, posició que, al nostre entendre, l'obliga a ser capaç de combinar i integrar metodologies.

La psicologia de l'esport en tant que disciplina aplicada, no pot perdre de vista la globalitat de la situació esportiva i per tant la metodologia qualitativa pot resultar una aproximació no només vàlida, sinó que necessària en moltes ocasions, preferentment totes aquelles en les que la pregunta de recerca parteix de l'esport. Des de l'esport es demanen solucions concretes a problemes concrets i no n'hi ha prou amb els sistemes tradicionals de recerca per respondre-les.

Al mateix temps però, en tant que disciplina científica és imprescindible continuar amb la recerca de laboratori en la que els fenòmens o realitats estan acotats i delimitats i en els que l'objectiu és provar o construir noves teories en aquells casos en els que la pregunta de recerca prové de la mateixa psicologia. El saber per saber, sense que l'aplicabilitat a curt termini sigui una demanda i una necessitat és un dels aspectes que més ha permès avançar el pensament i la ciència.

Així doncs sembla ser que tant l'una com l'altre són, no només vàlides, sinó que a més necessàries, i sovint quan ens enfrontem a una pregunta de recerca i ens estiguem movent en el continuum entre la recerca de laboratori i la recerca de camp, és molt probable que una de les millors opcions sigui la combinació o integració de metodologies.

La proposta de combinar metodologies no es nova, Green, Caracelli i Graham (1989) suggereixen quatre possibles propòsits al combinar mètodes en un mateix estudi, suggeriment que es podria fer extensible a la metodologia:

- ⇒ **Triangulació:** en el sentit clàssic de buscar la convergència de resultats.
- ⇒ **Complementarietat:** per a que diferents facetes d'un fenomen puguin emergir.
- ⇒ **Desenvolupamentalitat:** on el primer mètode s'utilitza seqüencialment per ajudar en la informació del segon mètode.
- ⇒ **Iniciació:** on emergeixen perspectives fresques i contradictòries.

A més dels propòsits amb els quals es combinen metodologies és important tenir en compte el model de combinació de metodologies, Creswell (1994) resumeix tres models de combinació de metodologies:

- ⇒ El **disseny de dos fases**: en el que l'investigador desenvolupa una fase qualitativa i una altra separada quantitativa. L'avantatge d'aquest sistema es que els dos paradigmes estan clarament separats i, per tant, hi ha menys possibilitat de contradicció. El desavantatge és que pot resultar difícil per al lector discernir la connexió entre les dues fases.
- ⇒ El **disseny de metodologia dominant**: en el que l'investigador exposa la recerca feta des d'un paradigma i una metodologia dominants, amb un petit component del paradigma alternatiu. Un exemple clàssic d'aquest tipus de disseny són els estudis quantitativs en els que es fan algunes entrevistes prèvies.
- ⇒ El **disseny de metodologies barrejades**: és el nivell més alt de combinació de metodologies i en ell l'investigador hauria de combinar aspectes del paradigma quantitativ i del qualitativ en diferents fases de la recerca. Essent probablement el més ric, en paraules de Creswell *“Aquesta aproximació afegeix complexitat al disseny i utilitza els avantatges dels dos paradigmes. A més, probablement reflecteix millor el procés de treball endavant i endarrera entre els models de pensament inductius i deductius en un estudi d'investigació. En la banda negativa, requereix un coneixement sofisticat d'ambdós paradigmes, implica el lligar paradigmes, la qual cosa és inacceptable per alguns autors, i combina paradigmes poc familiars per molts investigadors”* (p.178).

La nostra proposta consistiria, més que en barrejar metodologies, en integrar-les en dues direccions en funció de si la recerca parteix de la psicologia de l'esport aplicada (Integració qualitativa – quantitativa) o si parteix de la psicologia de l'esport teòrica (integració quantitativa –qualitativa). És a dir, integrar metodologies partint sempre de la definició del fenomen o realitat d'estudi i la intenció de la recerca, o si es vol en altres paraules de la pregunta de recerca.

2.6.2 La integració de metodologies en la recerca de laboratori

És la proposta per tractar d'evitar el perill d'acabar sabent-t'ho tot sobre res. Depenent de la pregunta de recerca plantejada, es pot establir un disseny de dues fases, un disseny de metodologia dominant (quantitativa sobre qualitativa) o un disseny de metodologies barrejades.

Sense entrar en profunditat a explicar cadascuna de les possibilitats, es pot pensar en una recerca en què el psicòleg de l'esport que opti per fer recerca preferentment de laboratori es plantegi les limitacions de la metodologia quantitativa i intenti complementar-les amb la utilització, com a mínim parcial de metodologia qualitativa. I que tingui en compte els treballs que sobre la seva pregunta d'estudi o similars s'hagin fet altres investigadors sense que la metodologia utilitzada sigui un motiu de prejudici científic.

2.6.3 La integració de metodologies en la recerca de camp

És la proposta per tractar d'evitar el perill d'acabar sabent res sobre tot. Sense entrar en profunditat a explicar cadascuna de les possibilitats, es pot pensar en una recerca en què el psicòleg de l'esport que opti per fer recerca preferentment de camp, es plantegi les limitacions de la metodologia qualitativa i intenti complementar-les amb la utilització, com a mínim parcial de metodologia quantitativa. És important tenir en compte els treballs que sobre la seva pregunta d'estudi o similars s'hagin fet sense que la metodologia utilitzada sigui un motiu de prejudici científic.

Per finalitzar aquest Capítol, la Taula 2.4, que apareix en la pàgina següent, resumeix tots els punts explicats al llarg d'aquest capítol.

Després, en el Capítol 3 seguint les recomanacions de Nitsch (1997) es descriu el fenomen d'estudi d'aquesta tesi doctoral, concretament, els afeccionats al futbol com una part de la psicologia de l'espectacle esportiu. En el Capítol 4 es defineixen les variables psicològiques incloses en l'estudi. En el Capítol 5 es concretarà aquesta proposta d'integrar metodologies en el cas dels aficionats al futbol, especificant també els mètodes, les tècniques i els criteris de qualitat.

Taula 2.4: Taula resum, dels paradigmes als criteris de qualitat.

Paradigma Concepció del fenomen o realitat	Metodologia Naturalesa sistemes	Mètodes Formes d'obtenir	Tècniques Procediments per obtenir... Informadors Informació		Resultats	Criteris de qualitat
Positivistes (Poc canviant, mesurable, estable, objectiva, parcelable). <i>Ciències Naturals</i>	Quantitativa	⇒ Experimentació ⇒ Observació ⇒ Enquesta ⇒ Estudi de casos ⇒ ...	Mostreigs probabilístics	Indicador: Fisiològic/bioquímic. Conductual Cognitiu	Estadística A. Contingut	Validesa Fiabilitat Objectivitat
Interpretatius (Canviant, inestable, difícilment mesurable, subjectiva, no fraccionable) <i>Ciències Socials</i>	Qualitativa	⇒ Observació ⇒ Enquesta ⇒ Estudi de casos ⇒ ...	Mostreigs no probabilístics	Indicador: Cognitiu Conductual	A. Contingut A. del discurs	Credibilitat Dependència Transferència
Combinat (realitat més o menys canviant en funció del nivell d'anàlisi). <i>Psicologia</i>	Combinada o Integrada	⇒ Observació ⇒ Enquesta ⇒ Estudi de casos ⇒	Tots	Tots	Tots	Tots

Hay quienes creen que los hombres poseídos por el dominio de la pelota echan espuma entre los dientes, y hay que reconocer que así retratan bastante bien a más de un hincha enloquecido; pero hasta los más indignos fiscales tendrían que admitir que, en la mayoría de casos, la violencia que desemboca en el fútbol no viene del fútbol, del mismo modo que las lagrimas no vienen del pañuelo.
Eduardo Galeano, El Fútbol a Sol y a Sombra.

All that I know most surely in the long run about morality and the obligations of men, I owe to football.
Albert Camus

When I was a kid I knew the names of the wives and girlfriends of the Double-winning team; now, I can only remember that Charlie George's fiancée was called Susan Farge, and that Bob Wilson's wife was called Megs, but even this partial recall is terrifyingly unnecessary.
Nick Hornby, Fever Pitch.

3. PSICOLOGIA DE L'ESPECTACLE ESPORTIU

Tal com assenyala Riera (1985) *“L'esport no és només confrontació i lluita per la superació personal o la victòria dins d'unes normes, sinó que també és espectacle”*(p. 157). En efecte, a principis del tercer mil·lenni, suposem que pràcticament ningú estaria en desacord amb aquesta afirmació, i paradoxalment la psicologia de l'esport sembla passar de puntetes sobre aquest fet, deixant per a altres ciències, principalment la sociologia i l'antropologia l'abordament de l'espectacle esportiu (Redhead, 1997 per a revisió). Al llarg d'aquest capítol, doncs, es pot apreciar que les fonts principals provenen d'estudis realitzats en aquests camps complementats, amb alguns fets des de la psicologia i aprofitant el fil conductor que Riera (1985) ens proporciona en l'únic capítol que hem trobat titulat “Psicologia de l'espectacle esportiu” i que comparteix amb el llibre de Cagigal (1981) el ser de les primeres aproximacions a l'espectacle esportiu des de les ciències de l'esport en l'Estat Espanyol .

Riera (1985) explica així la manca de dedicació dels psicòlegs a l'espectacle esportiu:

*“Malgrat el notable increment de l'assistència i interès per les competicions esportives, manquen encara anàlisis psicològiques que ho expliquin. La bibliografia tècnica és molt escassa, **reflex fidel de la preocupació gairebé exclusiva dels psicòlegs pels esportistes i pels factors que afecten directament el seu rendiment**”* (p.158²)

En el mateix capítol, Riera cita cinc premisses que al seu criteri hauria de complir la psicologia de l'espectacle esportiu:

1. tenir en compte l'estudi el comportament dels aficionats, seguidors i espectadors abans i després dels partits.

² La negreta es nostra.

2. fer-se extensiu als ciutadans que, sense apropar-se a les pistes esportives, estan pendents del que en elles succeeix a través dels mitjans de comunicació.
3. incloure els diferents tipus d'esports i competicions, analitzant l'expectació envers els esports populars i majoritaris, així com envers aquells que aparentment no tenen una gran repercussió social.
4. l'estudi ha de ser tant dinàmic com la competició mateixa, incloent, per tant, la seqüència d'esdeveniments esportius i extraesportius, conjuntament amb les accions de l'espectador.
5. l'estudi ha de ser multifactorial i necessàriament complex, donat que el conjunt de factors que incideixen en les relacions dels espectadors és similar al dels altres membres que participen en l'esport: esportistes, entrenadors, jutges, etc.

Aquestes consideracions ja de per si valuoses, augmenten la seva valoració si es té en compte daten de l'any 1985, ja en fa disset, quan en l'estat espanyol encara no hi havia cadenes de televisió privades, i pagar per veure el partit de futbol que més t'agradés, era pràcticament un impensable.

Des de la perspectiva que dóna el temps i després d'alguns treballs en els que ja hem començat a abordar la psicologia de l'espectacle esportiu (Cruz i cols. 2000, Torregrosa i cols. 2001), nosaltres afegiríem dos punts complementaris a la llista proposada per Riera:

6. l'estudi ha de tenir en compte els treballs fets des de les altres ciències aplicades a l'esport que han treballat amb més profunditat aquest camp.
7. l'estudi ha de tenir en compte la historicitat continua de l'esport espectacle contemporani.

Malgrat que en altres camps com la sociologia (Duran, García Ferrando i Latiesa, 1998) o l'economia i el marketing l'esport espectacle ha estat estudiat més que en la psicologia, tampoc ha estat un tema d'interès preferent i la motivació del seu estudi ha estat sobrecentrada en dos aspectes: a) la violència dels aficionats i b) les possibilitats de fer-lo econòmicament més rendible.

Hayness (1995) ho exposa gràficament quan en el context anglès suggereix que *“En els setanta, els escrits de futbol més prestigiosos provenien de les contraportades dels diaris dels diumenges”* (p.33). Actualment, en canvi, un bon nombre d'acadèmics, principalment sociòlegs i economistes han començat a tenir molt d'interès pel futbol professional anglès (Jones, 1998). Adaptada al nostre context la frase hauria de dir quelcom semblant a: fins a l'actualitat els escrits de futbol provenen dels diaris esportius (Marca, As, Mundo Deportivo, Sport...) i, tot just ara, comença a haver-hi alguns investigadors que demostren interès per la psicologia de l'espectacle esportiu.

És per això que sense ànim “d'afegir una altra psicologia al mar de les psicologies”, però si amb la intenció de clarificar alguns dels temes que es poden tenir en compte quan es fa recerca en aquesta parcel·la de la psicologia de l'esport, el següent llistat recull temes d'estudi en la psicologia de l'espectacle esportiu:

- ⇒ Pùblic
 - Espectadors
 - Aficionats presencials
 - Aficionats virtuals
 - Aficionats totals
- ⇒ L'esport espectacle que es practica
 - Els participants (jugadors, tècnics, àrbitres, aficionats i directius) en situació de joc
 - Els participants (jugadors, tècnics, àrbitres, aficionats i directius) fora de les situacions de joc.
- ⇒ El context que envolta l'esport espectacle
 - Els mitjans de comunicació
 - Les noves tecnologies i la relació que tenen amb l'esport

L'aproximació a aquest temes s'hauria de fer des d'un punt de vista concret (en aquest cas la psicologia) però necessàriament tenint en compte una perspectiva multidisciplinària a l'hora de donar explicacions, tal com es pot deduir de treballs d'autors com Moorhouse (1986), i es fa especialment evident quan s'analitza les relacions entre l'economia i els

aspectes socials de l'esport professional. Tenint en compte aquestes premisses, el capítol que es presenta a continuació inclou una primera part en la que s'exposa l'esport com a espectacle. Una segona part en la que es tracta concretament el cas del futbol i de la seva evolució històrica. Una tercera part en la que s'entra específicament en l'estudi dels espectadors o els aficionats a l'esport espectacle.

3.1 L'ESPORT COM A ESPECTACLE

L'esport és probablement un dels fenòmens socials més interessants del segle XX per la seva doble vessant de pràctica per alguns i/o espectacle de consum per altres. Així doncs, l'anàlisi de la seva evolució passa per tenir en compte aquestes dues vessants, sovint interrelacionades, tot i que ningú s'atreveix a dir ben bé com i perquè. El que si sembla clar, és que la simbiosis entre l'execució atlètica i l'observació de la mateixa com a espectador és tan antiga com el mateix esport (Zillmann i Paulus, 1993). Midwinter (1986) proposa que els orígens dels jocs amb pilota es poden remuntar al 5200AC, segons les restes trobades en la tomba d'un jove egipci, malgrat que en aquest cas no es pot assegurar si hi havia o no espectadors en aquest tipus de joc.

Alguns anys després, la cultura grega és considerada el bressol de l'esport com a espectacle (Harris, 1972; Sansone, 1988), d'ella sorgí la institució esportiva més antiga i significativa: **els Jocs Olímpics**, que es desenvoluparen entre el 776AC i el 393DC, i **en els que està totalment documentat que l'exhibició per part dels atletes, no tenia sentit sense els espectadors que hi assistien**. L'imperi Romà fou també un període en el que exhibició esportiva anava lligada a l'assistència i participació del públic. Així, en els espectacles anomenats per alguns autors com «esports de sang» (les lluites de gladiadors) s'havien arribat a congregat al Coliseu de Roma fins a 40.000 espectadors i en les carreres de quadrigues fins a 250.000 (Harris, 1972).

Des d'aleshores fins a la revolució industrial els esports i les seves exhibicions experimentaren un cert estancament, tot i que mai han deixat d'atraure grups de gent de

mida considerable. Cal tenir en compte a més que altres manifestacions similars han tingut lloc en altres cultures, tot i que no es disposi de massa dades documentades sobre elles. Fou doncs durant la revolució industrial, quan la organització d'esports entesos com a espectacle assolí nous horitzons. Els esdeveniments esportius es convertiren tal com suggereixen Zillman i Paulus (1993) «*en un affaire amorós per a tots aquells que tenien el seu dia de treball regulat per les agendes de producció*» (p.601) o en la litúrgia laica de cada cap de setmana que permetia als treballadors escapar del treball i la religió, els dos sistemes de control omnipresents en l'època. Concretament l'any 1901 a Anglaterra 110.000 espectadors pagaren per veure una final de la *Cup* entre els *Spurs* de *Tottenham* i el *Sheffield United*, xifres que no s'havien produït des dels temps dels romans.

3.2 DEL REALISME DEL CAMP A L'HIPERREALISME DELS MITJANS DE COMUNICACIÓ

Durant el desenvolupament del Segle XX, l'esport espectacle ha experimentat un creixement, mediatització i comercialització evidents que l'han portat, per exemple, de tenir un seguiment estimat de seixanta mil (60.000) persones en els primers jocs olímpics de l'era moderna, celebrats a Atenes l'any 1896, fins els tres mil milions (3.000.000.000) de persones que s'estima van seguir mitjançant la televisió els Jocs Olímpics celebrats a Atlanta el 1996 (Payne, 1996).

Aquest creixement i desenvolupament de l'esport professional per esdevenir esport espectacle, està directament lligat a la relació amb els mitjans de comunicació. En efecte, mitjans de comunicació i esport es complementen cada cop millor perquè tant els uns com els altres treuen profit de la situació i s'han anat adaptant mútuament. De fet, autors com McCormak (1984) o Whannel (1986, 1990) afirmen que entre esport i mitjans de comunicació es produeix una relació simbiòtica en la què, sobretot la televisió, ha canviat l'esport econòmicament i cultural. Altres autors com Williams (1993) afirmen que aquest fenomen no és exclusiu del futbol o l'esport sinó que es troba dintre del que ell anomena la "*mediatització de la cultura popular*".

La clau d'aquest debat sobre la mediatització dels esports, que arrenca a mitjans dels anys 70 i encara persisteix, rau en fins a quin punt els mitjans de comunicació reproduïen fidelment el que "està passant" (**realisme**) o interpreten i trien el que ensenyen sobre el que està passant, a més de poder repetir el que està passant des de més perspectives de les que les persones poden captar mitjançant els sentits i en temps real (**hiperrealisme**) (Whannel, 1992).

Nowell-Smith (1979), un autor del *British Film Institute*, feu un estudi a partir de les transmissions dels partits de futbol en el mundial d'Argentina 1978 en el qual teoritzava l'esport televisat com "*una reproducció mai exacta d'un esdeveniment cultural, essent sempre d'una manera o altra una representació*". En canvi, admet que existeix clarament "*el fort prejudici de que la televisió és allà per reproduir; és a dir, que el seu subjecte és una realitat donada*" (p.9)

Un cop assumida, la hiperrealitat dels esports televisats s'acostuma a conceptualitzar com quelcom inherentment dolent, un desenvolupament que mina el que aleshores es redefineix com futbol "real", esport "real" i cultura "real" (Redhead, 1997). Al nostre entendre, la hiperrealitat no és intrínsecament bona ni dolenta, el que si és un error és prendre-la com a realitat.

Real o hiperreal, que l'esport sigui un espectacle, converteix els espectadors en un component bàsic del mateix, ja que sense els segons no existeix el primer. Entrem aleshores, tal com s'exposa en el punt 3 d'aquest capítol en un problema de definició: què és el que entenem per espectadors? Els que van al camp i/o els que consumeixen esport a través del mitjans de comunicació? Els que hi van sempre o els que ho fan esporàdicament? Al llarg d'aquest capítol intentarem anar responent aquestes qüestions.

3.3 EL FUTBOL

D'entre els diferents esports, el futbol és aquell que ha experimentat un creixement més fort tant a nivell de pràctica com a nivell de producte de consum en bona part del món.

Des del 8 de desembre de 1863, dia en que el «foot-ball» es separà oficialment del «rugby football» per esdevenir dos esports amb dos reglaments diferents, fins a l'actualitat, el futbol ha estat exportat, practicat i convertit en espectacle en bona part del món. Segurament de causes n'hi ha més d'una, però podrien resumir-se en la combinació entre: d'una banda la política d'expansió econòmica, política i cultural britànica durant l'època colonial, i de l'altra a l'excel·lent acollida que el producte va tenir gairebé arreu.

Aquesta expansió ha estat àmpliament documentada per sociòlegs i antropòlegs amb treballs sobre els cinc continents, des de l'Amèrica del Sud (vegi's l'exemple del Brasil, Leite Lopes, 1997) fins a l'Àfrica (vegi's l'exemple del Camerun, Nchoji Nkwi & Vidacs, 1997), passant per Àsia i Oceania (Hughson, 1997).

La influència però no es limità a les colònies angleses sinó que també fou notable en la resta d'Europa, tot i que sovint ha estat magnificada per alguns autors (p.ex: Walvin 1975). En efecte, malgrat l'existència d'una certa polèmica entre historiadors i altres científics socials de l'esport sobre la influència dels anglesos en l'expansió del joc i la dinàmica que ha adquirit en cada territori (Lanfranchi, 1994), és indubtable que sobretot, a finals del segle XIX i en les primeres dècades del segle XX els anglesos tingueren un rol predominant en l'expansió i desenvolupament del futbol. Així ho demostra, per exemple, el fet de que gran part dels equips europeus incorporessin anglicismes en els seus noms independentment de que hi hagués anglesos implicats en la seva fundació («Athletic Club», «Sporting Club», «Racing Club», «Football Club»). O el fet de que Anglaterra, Escòcia, Irlanda del Nord i Gal·les siguin encara avui les úniques nacions sense estat inscrites oficialment per la *Federation International de Football Association* (FIFA), autoritzades i legitimades per jugar representant la seva nació en partits oficials (Duke i Crolley, 1996).

L'exemple anterior ens mostra com el futbol té una dimensió política i social que va molt més enllà d'11 contra 11 corrent darrera d'una pilota. És per això, que per avaluar l'evolució del futbol durant el segle XX, cal tenir molt en compte quina ha estat la conjuntura social i política en cada moment i cada àrea geogràfica. L'exemple més

evident el trobem en el futbol de l'est d'Europa en el període que compren entre el final de la segona guerra mundial i la caiguda del mur de Berlín l'any 1989. Durant més de 40 anys en països com la URSS, Txecoslovàquia, Hongria, Polònia, Romania, Bulgària, Iugoslàvia, l'antiga República Democràtica Alemanya, etc. el futbol es jugava seguint el model socialista de l'esport, essent al mateix temps part i reflex de l'estat. Un dels molts exemples recollits per Duke i Crolley, (1996) és que el futbol en els països comunistes emfasitzava extremadament el treball d'equip sobre l'individual i l'amateurisme sobre el professionalisme com a mitjans indirectes per demostrar la superioritat del seu sistema polític sobre el capitalisme. Això va portar, a que la Competició de Futbol dels Jocs Olímpics fou dominada per països comunistes des de 1952 fins a 1976.

Fàcilment però, trobaríem d'altres exemples com el cas de la indeslligabilitat entre esport i política a l'Argentina (Archetti, 1994) o el rol polític del futbol pels refugiats palestins a Jordània (Tuastad, 1997). A més dels anteriorment citats, existeixen exemples força més propers com és el de l'Estat Espanyol, en què resulta especialment interessant veure l'anàlisi que autors d'altres països fan sobre la relació entre futbol i política en el nostre país (Duke i Crolley, 1996).

Al mateix temps que l'expansió del futbol, es produeix el seu creixement organitzatiu i estructural analitzat recentment en el llibre *FIFA and the contest for world football. Who rules the peoples' game?* (Sugden i Tomlinson, 1998) amb un recull històric acurat de l'evolució de les estructures del futbol d'associació des de la fundació de la FIFA (*Federation Internationale de Football Assotiation*) fins a l'actualitat.

Paral·lelament al creixement i la comercialització, l'esport ha estat subjecte d'un altre procés, sovint menystingut, sense el qual aquestes pàgines no tindrien sentit, la seva *cientifització*. En efecte, el creixement i desenvolupament que la ciència ha experimentat al llarg del segle XX ha tingut en l'esport un camp d'aplicació de la major part de les seves varietats, tant les denominades quotidianament naturals (biologia, química, física, etc.) com les denominades quotidianament socials (història, antropologia, sociologia,

etc.), i fins i tot les que resulta difícil d'assignar a un dels dos grups, com la psicologia (veure Capítol 2).

3.3.1 Futbol joc, futbol espectacle, futbol professional

En treballs precedents (Torregrosa, 1997) hem plantejat una primera distinció entre esport amateur o lúdic per una banda i esport professional o espectacle per l'altre. Ambdós tipus de futbol s'han expandit simultàniament per tot el món fins esdevenir dos objectes diferenciats o, si més no, dues cares de la mateixa moneda.

Complementàriament, a la vista de la situació exposada en el punt anterior, esdevé pertinent plantejar-se quines han estat les causes per a l'expansió amb èxit del futbol, i quina ha estat la seva evolució en diferents llocs. Les causes de l'èxit expansiu a nivell polític s'han analitzat anteriorment, a més la causa més comunament citada és la de la facilitat de les regles unida a la simplicitat del material a utilitzar i la seva intercanviabilitat en un context donat³.

Per continuar amb la conceptualització des de la psicologia de l'espectacle esportiu, distingirem entre **futbol joc** i **futbol espectacle** per establir un paral·lisme amb els termes anglesos «*on the field*» i «*off the field*».

El futbol «*on the field*» o **futbol joc** és la situació competitiva, estrictament parlant 11 jugadors d'un equip enfrontats a 11 jugadors de l'altre equip segons unes regles. I en aquest sentit podem trobar exemples de futbol joc tant en l'esport amateur o lúdic com en l'esport professional. Des d'aquesta perspectiva és, en realitat, quelcom molt reticent als canvis des de la seva constitució formal. Han evolucionat més o menys, els materials, la tècnica, les tàctiques i l'estratègia, però molt poc les regles.

³ El futbol es pot jugar i es juga amb una bola de paper, en un camp on els postes de les porteries siguin part de la roba dels jugadors.

Estrictament parlant, el futbol joc és probablement el més immobiliista de tots els esports que es practiquen a nivell internacional. De fet les regles del joc escrites en 1863 han estat revisades en algunes ocasions, i l'1 de juliol de 1997, entrà en vigor una versió revisada que segons la mateixa FIFA té la virtut principal:

'... de no alterar ni el format bàsic ni el contingut de les regles, encara son les 17 regles fonamentals i en la mateixa seqüència que abans. El canvi principal rau en l'estil i la longitud (un 30% per cert mes curt i utilitzant un llenguatge més modern' (Zen-Ruffinen, Cumming & Ridden, 1997).

D'altra banda, el futbol «*off the field*» o **futbol espectacle** el forma tot el que envolta a la situació competitiva i ha estat la part canviant i creixent del futbol al llarg del segle i és el que ha fet que avui dia el futbol sigui part integrant de les activitats de lleure en el continent europeu així com a Àfrica i Amèrica del Sud. Totes dues dimensions del futbol constitueixen el que avui dia es coneix com a futbol professional.

La professionalització dels seus participants i la comercialització de l'espectacle han estat dos processos creixents i simultanis que han portat al que avui coneixem com a futbol professional. Cal tenir en compte però, que la professionalització del futbol no prové de la naturalesa intrínseca del joc sinó de l'interès creixent de la gent en el seu consum, ja sigui en directe als estadis i/o en els darrers anys sobretot a través dels mitjans de comunicació. El futbol ha sortit dels camps de joc per a convertir-se en un producte de consum diari en el que el joc es «només» una part, complementada amb l'espectacle i amb l'abans i el després, la participació de dirigents i aficionats, el rol dels mitjans de comunicació, etc.

Tot i que pugui sonar agosarat els números i els indicadors econòmics indiquen que els principals responsables d'aquest creixement, que darrerament s'està estancant, són els aficionats i telespectadors.

3.4 EL PÚBLIC I EL SEU ESTUDI

Qualsevol intent de classificació corre el risc de no descriure amb tota la cura que seria necessària una realitat que, sovint, és més rica i plena de matisos que els grups en que es classifica. En aquest cas, en fer un recull dels autors que han treballat sobre els espectadors, es possible que en deixem algun que mereixeria ser-hi o que algun altre que hem ubicat dins d'un grup preferiria estar en un altre o senzillament dir que ell o ella, com autors, no són classificables en cap grup. Tot i així, en aquest punt hem fet un intent de classificació dels diferents estudis sobre els espectadors en les darreres dècades partint d'una recerca bibliogràfica exhaustiva.

En una revisió de la meitat dels anys noranta de la literatura en sociologia i psicologia de l'esport Wann i Hamlet (1995) van trobar que només un 4% dels articles en les revistes de major difusió investigaven els aficionats als esports. I que, a més, tal com hem suggerit en altres punts, la major part d'aquesta recerca es centrava en la violència dels espectadors.

Una altra característica que tenen alguns d'aquests estudis és que, tal com suggereix Jones, (1998) que la major part d'aquests estudis pateixen d'una visió de l'esport fortament nord-americanitzada, el màxim exponent d'aquesta visió és el que en podríem denominar la perspectiva psicològica en l'estudi dels aficionats.

3.4.1 La perspectiva psicològica en l'estudi dels aficionats

En el *Handbook of Research on Sport Psychology* (Singer, Murphey i Tennant, 1993), l'estudi dels espectadors s'inclou en la secció VI que porta per títol *Influències socials*, concretament en el Capítol 28 (de 44) titulat *Espectadors: reaccions als esdeveniments esportius i efectes en l'execució esportiva*. La funció d'un *handbook*, tot i que gairebé tots han perdut la seva connotació originària de llibre de mà o llibre manejable, és la de proporcionar una visió general sobre la recerca que relacionada amb un tema donat es desenvolupa en la disciplina. En aquest cas, els autors, Dolf Zillmann i Paul Paulus

divideixen el capítol en dues seccions: a) les reaccions dels espectadors en els esdeveniments esportius i b) els efectes dels espectadors en l'execució esportiva.

3.4.1.1 Reaccions dels espectadors en els esdeveniments esportius

Pel que fa a la recerca en la primera línia, la major part s'ha centrat en els **motius** que atrauen els espectadors als partits i quins són els motius que els fan esdevenir aficionats.

Entre altres, les explicacions més conegudes són:

- ⇒ “Regodeig” en la Glòria Reflectida. Cialdini i els seus col·laboradors (1976) proposen que aficionar-se als esports contribueix a la autorepresentació o la gestió de la imatge. Les persones que necessiten realçar la seva imatge pública poden aconseguir-ho associant-se amb esportistes i equips esportius amb èxit.
- ⇒ L'evitació del fracàs reflectit, aquest fenomen fou estudiat amb més profunditat per Sloan (1982) el qual va descobrir una tendència entre els aficionats a distanciar-se dels equips perdedors.
- ⇒ La combinació dels dos resultats anteriorment citats, fou denominada pel mateix Sloan (1989) com “la recerca de drets per fanfarronejar”, segons aquest autor, el motiu principal dels aficionats a l'esport.
- ⇒ La formació d'aliances clares entre els grups atlètics i els aficionats fou la proposta de Cialdini i cols. (1976) per explicar els motius pels quals els aficionats esdevenen aficionats. L'aliança ha de ser forta i estar per sobre dels resultats i llavors l'espectador passa a ser fan.
- ⇒ La teoria de la disposició dels espectadors esportius de Zillman, Bryant i Sapolsky (1989) reconeix que els espectadors formen aliances tàcites amb els grups atlètics. Tanmateix la teoria es basa en les conseqüències afectives d'aquestes aliances i el supòsit que les disposicions afectives mediatitzen la fruïció davant, tant de la victòria, com de la derrota.

Aquesta teoria i la línia de recerca que genera es desenvolupa en universitats nord-americanes i els aficionats eren estudiants universitaris nord-americans i els esportistes i equips de les mateixes universitats. Els seus descobriments que es poden resumir en que per als estudiants “nosaltres guanyem” i “ells perden” van donar lloc a una altra línia de recerca.

Dins d'aquesta mateixa línia de recerca, tot i que no surten recollits en el *handbook* es poden ubicar les publicacions del grup de recerca de Wann (1997) i el seu equip de col·laboradors que han desenvolupat diferents treballs empírics tractant d'avaluar el grau d'identificació dels fans d'equips universitaris americans amb els seus equips (Wann i Branscome, 1993; Wann i cols. 1994) i d'altres autors fent servir instruments i poblacions similars (Murrell i Dietz, 1992).

3.4.1.2 Influència dels espectadors en l'execució esportiva

Tot i que un dels primers estudis considerat com a precursor de la psicologia de l'esport, el de Triplett (1897), analitzava l'efecte de tenir espectadors al realitzar una tasca motora, la poca importància que s'ha atorgat als espectadors en psicologia de l'esport, unida a les dificultats metodològiques que planteja l'estudi dels espectadors en el camp, i la poca validesa ecològica de quan es traslladen aquestes situacions al laboratori, ha fet que no hi hagi massa literatura científica sobre el tema. Serveixi com a aproximació el resum que Zillman i Paulus fan dels treballs sobre els efectes dels espectadors en l'execució esportiva aquesta cita “*Desafortunadament, els forats en el nostre coneixement dels efectes del espectadors en l'esport són més grans que les porcions d'evidència*”.(p. 608). Tot i així, es poden agrupar els estudis fets sobre els efectes dels espectadors en l'execució esportiva en:

- ⇒ Estudis basats en les teories del drive o impuls (p.e. Guerin, 1986; Semin, 1980; Zajonc, 1980) en els que bàsicament s'argumenta que els espectadors actuen com a impuls en l'execució esportiva dels atletes.

- ⇒ Estudis basats en les teories del Self (p.e. Bond, 1982; Heaton i Sigall, 1991) en els que s'argumenta que els processos autorelacionats dels esportistes son importants per entendre l'impacte dels espectadors. Volen ser jutjats positivament pels espectadors i, per tant, quan són observats estan més motivats per executar bé.

A l'hora de valorar les aportacions de l'Escola del *Handbook* cal tenir en compte tant els aspectes positius com els negatius que, al nostre entendre, presenten els seus treballs.

Pel que fa als aspectes positius:

- ↗ S'atreveixen a abordar un tema poc treballat amb la problemàtica que això comporta en la ciència contemporània.
- ↗ Assumeixen que els espectadors poden ser subjectes d'estudi per ells mateixos, i no només per la influència que poden tenir en l'execució esportiva.
- ↗ Són estudis amb dissenys molt elaborats, la majoria d'ells amb mètodes experimentals o quasi-experimentals.

Pel que fa als aspectes negatius, tenim:

- ↘ L'altre cara de la moneda dels dissenys elaborats i amb mètodes experimentals o quasi experimentals; és que la validesa ecològica dels mateixos és, com a mínim, discutible.
- ↘ Són excessivament socio-cèntriques; sobrecentrades en l'esport universitari americà.
- ↘ Entenen el fenomen de l'esport espectacle només com a presencial.

3.4.1.3 Els treballs d'en Kerr des de la teoria de la inversió

A mig camí entre l'escola del *Handbook* i l'Escola del Futbol es poden ubicar els treballs del professor Kerr, un psicòleg anglès de la Universitat Tsukuba (Japó). En els seus treballs Kerr proposa l'adaptació de la teoria de la Inversió (Apter, 1989) a la psicologia de l'esport, concretament a l'estudi de la motivació i l'emoció dels esportistes – tal com

s'explica en el capítol 4 – (Kerr, 1997) i a l'explicació del fenomen del Hooliganisme (Kerr, 1994). És per això que ens ha semblat oportú col·locar aquest autor a mig camí entre l'Escola del Handbook de caire preferentment psicològic i l'escola del futbol de caire preferentment sociològic i antropològic. Compartim amb altres autors (Javaloy, 1996) l'interès de l'aplicació d'aquesta teoria a la psicologia de l'esport, tot i que al nostre entendre cal tenir en compte la “medicalització” del model.

3.4.1.4 Els treballs d'altres psicòlegs

Altres psicòlegs, han desenvolupat durant les dècades dels 80 i els 90 diverses investigacions sobre els aficionats al futbol, especialment vinculats a la violència dels aficionats radicals i les seves conseqüències (Garrido, 1985; Javaloy, 1987, 1989, 1996; Rimé i Leyens, 1988; Simons i Taylor, 1992; Zani i Kirchler, 1991).

De totes maneres els psicòlegs, en referència als espectadors i aficionats semblen haver optat per aprofundir en l'estudi i la promoció de mesures educatives a llarg termini, tal com es pot deduir de tota la línia de recerca sobre el fairplay i l'esportivitat com a mesures a potenciar per prevenir la violència en l'esport (CIFP, 1992; Cruz, 1992)

Tanmateix, tot i els diferents intents, recerques aïllades i/o més centrades en les mesures a llarg termini que les mesures a curt termini, no s'ha establert des de la psicologia una línia de recerca consolidada sobre els espectadors i els aficionats a l'esport espectacle. Tal com veurem en el proper punt, aquest tema ha estat tractat amb molta més profunditat per sociòlegs i antropòlegs.

3.4.2 Les perspectives Sociològica i Antropològica

Són perspectives preferentment europees i concretament britàniques i podrien ésser englobades sota l'etiqueta genèrica de **l'escola del futbol**. A més, tot i que ja des dels principis dels anys 70 es comencen a realitzar estudis sobre el tema (p.e. Taylor, 1971a,b), el desenvolupament fort d'aquesta línia de recerca no es produeix fins a mitjans

dels anys vuitanta i s'ha perllongat fins a l'actualitat. Aquest creixement i potenciació està vinculat a dos fets concrets amb els aficionats anglesos com a protagonistes, Heysel⁴ i Hillsborough⁵.

Dins d'aquesta escola els més reconeguts a nivell internacional i els únics que reben aquesta denominació (tot i que ells mateixos la posin en qüestió) són l'Escola de Leicester. També de les Illes Britàniques, però ja amb una perspectiva més global que inclou autors d'altres països, trobem el que hem anomenat la perspectiva dels antropòlegs. Finalment tot i que no existeixi necessàriament connexió entre ells hem optat per agrupar sota un mateix epígraf els autors mediterranis, alguns d'ells amb connexions amb el grup anterior i d'altres no.

3.4.2.1 L'escola sociològica de Leicester

L'Escola de Leicester s'ha d'entendre com un centre de recerca sociològica sobre el *hooliganisme* i el futbol, i no com un moviment uniforme en els plantejaments i els productes, tal com suggereixen el mateix Dunning (1994) o Redhead (1991). Tanmateix, resulta evident que adoptant un afrontament diferent al dels primers estudis de Taylor, Dunning i els seus col·laboradors s'han concentrat en l'estudi del *hooliganisme* en el futbol utilitzant predominantment una aproximació figuracional a partir de l'ús d'una perspectiva de treball socio-històrica (Jones, 1998).

En els seus treballs principals (Dunning i cols, 1986, 1987, 1988; Maguire, 1986; Murphy, Dunning i Williams, 1991; Williams, Dunning i Murphy, 1984) han resseguit l'aparició del

⁴ En la final de la Copa d'Europa de 1985 abans de començar el partit entre la Juventus i el Liverpool els enfrontaments entre tifossi i hooligans provocaren 39 morts i 200 ferits, per primer cop en transmissió televisiva en directe.

⁵ En la semifinal de F.A. Cup de 1989 entre el Nottingham Forest i el Liverpool, les allaus d'espectadors que s'havien quedat sense entrada van provocar 94 morts i 200 ferits.

fenomen del *hooliganisme* com un problema social i han estat els que han ofert una explicació més completa sobre el tema.

Segons una recent anàlisi (Jones, 1998) del seus treballs convé destacar:

- ⇒ Que troben resultats no gaire diferents als d'altres autors, relacionant la generació del problema amb les condicions culturals desenvolupades arran de les relacions de classes canviant entre les classes socials mitges i treballadores, així com les alteracions de l'actitud envers la violència en la societat Britànica.
- ⇒ La utilitat del seu intent de proporcionar una explicació socio-històrica del desenvolupament del públic futbolístic, en el sentit de que el fenomen del *hooliganisme* no era de nova aparició a Gran Bretanya i si de desenvolupament gradual des del començament del segle XX.

Els treballs de l'Escola de Leicester no van tenir només repercussió acadèmica i junt amb els informes tècnics elaborats per diferents comissions polítiques, tingueren una clara influència en les mesures a curt termini (de xoc), posades en pràctica pel Govern Anglès per lluitar contra el *hooliganisme*.

Pel que a fa a l'apartat de les crítiques a l'Escola de Leicester, autors com Armstrong (1998), Giulianotti (1989), o Clarke (1992) han estat molt crítics amb ells acusant-los de produir un treball força confús i totalment mancat d'evidència empírica.

Des del nostre punt de vista, les aportacions de l'Escola de Leicester són teòricament pertinents i interessants i han donat lloc a estudis en la mateixa línia en altres contextos com l'espanyol (Duran, 1996; 1999). A més cal qualificar-les de pioneres i de punt de partida de tot un àmbit de recerca i discussió en les ciències socials aplicades a l'esport. Pel que fa a la manca d'evidència empírica, és una realitat, mai negada pels autors. Si que ens sembla pertinent el criticar-los-hi una excessiva britanització sense tenir en compte que el futbol es un fenomen mundial, cosa que si han fet altres autors com Duke i Crolley (1996) o genèricament els autors de la perspectiva antropològica que es presenta a continuació.

3.4.2.2 La perspectiva antropològica més enllà de la violència

També els antropòlegs britànics han estudiat els aficionats al futbol, i també ells van començar per analitzar les relacions entre futbol i violència (Giulianotti, Bonney i Hepworth, 1994) tot i que amb una perspectiva més ampla tant pel que fa als conceptes d'estudi com pel que fa a provinença de les aportacions (p.e. Giulianotti i Williams, 1994; Giulianotti, Bonney i Hepworth 1994). En efecte, els antropòlegs britànics no es limiten a l'estudi del *hooliganisme* i inclouen aspectes com la globalització del futbol i les seves relacions amb altres conceptes més enllà de la violència com són la identitat social, la modernitat, etc. Per exemplificar, aquest argument, el Quadre 3.1 recull els títols i autors d'alguns dels capítols de dos dels llibres més representatius d'aquest grup publicats l'any 1994 i que són la culminació de treballs previs presentats en revistes de ciències socials aplicades a l'esport.

Quadre 3.1: Títols i autors d'algunes de les aportacions al *Football, Violence & Social Identity* (Giulianotti i cols. 1994) i el *Game Without Frontiers* (Giulianotti i Williams, 1994).

Football violence and social identity	
Giulianotti, R.	Identitat social i ordre públic: discursos polítics i acadèmics sobre la violència en el futbol
Archetti, P. i Romero A.	Mort i violència en el futbol argentí
Dal Lago A. De Biasi, R.	Aficionats al futbol italians: cultura i organització
Van der Brug, H.	Hooliganisme en el futbol holandès
Game Without Frontiers	
Lanfranchi, P.	Exportació del futbol: notes sobre el desenvolupament del futbol a Europa
Boyle, R.	"Som Supporters del Celtic ...": qüestions de futbol i identitat en l'Escòcia moderna
Raspaud, M.	De Saint Etienne a Marsella: Tradició i modernitat en el futbol i la societat franceses
Williams, J.	"el Rangers es un club negre": raça i identitat en el futbol local anglès.
Gehrmann, S.	Futbol i identitat en el Rhur: el cas del Schalke 04
Armstrong, G.	Fals Leeds: la construcció de les confrontacions entre hooligans
Roversi, A.	El naixement dels "ultras": la pujada del hooliganisme a Itàlia

Un altre aspecte important a destacar d'aquests autors és el de la **reivindicació de l'etnografia com a mètode de recerca** aplicat a les ciències socials en general, i en l'antropologia del futbol en particular. La major part dels autors escriuen les seves contribucions després d'una gran tasca prèvia d'observació participant, recollida de materials –escrits, vídeo, etc. –, entrevistes, revisió de documentació de clubs i/o

associacions, etc. Aquest mètode de treball, vinculat a la metodologia qualitativa, ha estat el que ha inspirat la utilització de l'observació participant i els diaris de camp com a mètode d'obtenció d'informació en l'estudi principal que es presenta en aquesta tesi (Capítol 6).

El 1997 apareix publicat el llibre *Entering the field: new perspectives on world football*, editat per Gary Armstrong i Richard Giulianotti. En la introducció, signada pels editors, es justifica l'arribada tardana de l'antropologia a l'estudi del futbol “*per la preocupació desmesurada en el control i la criminalització dels espectadors. Les subvencions per recerca es concedien principalment a la recerca orientada políticament sobre el hooliganisme, fins el punt que la ‘sociologia del hooliganisme’ va adquirir el grau d’ortodòxia acadèmica*” (p.2).

La crítica també és dura contra els psicòlegs britànics que han fet recerca en aquest camp (Canter, Comber i Uzzell, 1989; Kerr, 1994; Popplewell, 1986), acusant-los de “... *entretenir el camp de recerca només donant il·lustracions per beneficiar la teoria a priori*” (p.2).

Probablement el punt de recolzament més important d'aquestes crítiques és el ja aparegut en altres fragments d'aquesta tesi i compartit per altres autors com (Duke, 1991; Jones, 1998; Tomlinson, 1983) que la recerca vinculada al futbol en els anys vuitanta i noranta ha estat sobrecentrada en el hooliganisme i la violència dels espectadors i que això, tot i tenir indubtables repercussions positives ha tingut almenys dos efectes perversos:

- ⇒ La identificació de l'estudi del futbol amb l'estudi del *hooliganisme*
- ⇒ La promoció social del *hooligan* atorgant-li espai en mitjans de comunicació i transcendència social⁶.

⁶ En un excel·lent reportatge d'investigació de la BBC sobre els *hooligans*, apareixien diferents vàndals mostrant retalls de diari enquadrats recollint les seves proeses (BBC, 2000).

Al nostre entendre, aquest llibre reflecteix un canvi en l'aproximació a l'estudi del futbol per part de la ciència tal com il·lustra el detall que dels 13 capítols, en només un hi apareix el terme hooligans o hooliganisme, tal com es pot veure en el Quadre 3.2.

Quadre 3.2: Títols dels capítols del llibre *Entering the Field* (Armstrong i Giulianotti, 1997).

1. Introducció: reclamació del joc, una introducció a l'antropologia del futbol.
2. "Dóna-li alegria al meu cor". Ideologia i emocions en el culte argentí a Maradona
3. Èxits i contradiccions en el "multiracial" futbol brasiler
4. La importància de la diferència: identitats futbolístiques a Itàlia.
5. El rol polític del futbol pels palestins de Jordània
6. Futbol: Política i poder al Camerun
7. Futbol i violència a l'Àfrica: futbol i rehabilitació social a Sierra Leone
8. L'ús del juju en el futbol: esport i bruixeria a Tanzània.
9. Legisladors i intèrprets: la llei i "els hooligans"
10. L'experiència jambo: estudi antropològic dels fans del Hearts
11. Enlluernant el nord: fancines de l'Aberdeen i identitat futbolística local
12. Els nois dolents blaus i la recuperació màgica de John Clarke
13. La frontera racial del futbol: esport i suburbanització en l'Amèrica contemporània

Com a resum de les aportacions de l'escola antropològica a l'estudi dels aficionats al futbol ens sembla important ressaltar tres punts:

- ⇒ la insistència en desidentificar recerca en futbol amb violència i *hooliganisme*
- ⇒ la visió globalitzadora i oberta amb la incorporació d'aportacions de científics d'altres països, tant del primer món com del tercer món científics i/o futbolístics.
- ⇒ l'aplicació sistemàtica del mètode etnogràfic en l'estudi antropològic del futbol.

En l'apartat de les crítiques, probablement s'hauria d'incloure el no valorar i contextualitzar adequadament les aportacions, tant de l'escola de Leicester com dels psicòlegs, caient en la seva pròpia crítica sobre l'homogeneització de temes i perspectives d'estudi.

3.4.3 Els autors no anglosaxons

El futbol i per tant, també els aficionats al futbol és un tema que si bé va néixer i s'ha desenvolupat a les Illes britàniques, la seva exportació ha quallat molt més en àrees geogràfiques fora de l'àmbit anglosaxó. Així doncs, la seva adopció com a objecte

d'estudi, a més d'arrancar bàsicament d'Anglaterra, ha comptat amb la no colonització d'autors nord-americans i amb la contribució de diferents autors llatins, sud-americans, africans, etc. A continuació es presenta un resum d'algunes de les aportacions de diferents autors començant pels espanyols i acabant pels més "exòtics" que han estudiat el fenomen del futbol i dels aficionats.

Espanya

En l'estat espanyol s'han produït aportacions interessants tant des del camp de la psicologia com des de la sociologia tot i que només des de la perspectiva de la violència i el *hooliganisme*. Així doncs, entre els psicòlegs s'ha de citar els treballs de Javaloy (1987, 1989, 1996), pròxim en el seu darrer treball a les tesis de Kerr.

Entre els sociòlegs destaquen l'aportació d'Adan (1998) que fa un repàs de les vinculacions entre la política i la violència en el futbol a Espanya entre el 1982 i el 1997. I, sobretot, les de Javier Duran (1996, 1999) el qual ha fet un excel·lent retrat sociològic del vandalisme en el futbol espanyol, basant-se en la línia de l'escola de Leicester.

Països de l'Europa llatina i Llatinoamèrica

Tractant-se de futbol i aficionats no poden faltar les contribucions dels autors d'aquells països en els que el futbol té una repercussió més important. Així en el context Italià trobem les contribucions des de la sociologia i l'antropologia de Roversi (1994), De Biasi i Lanfranchi (1997) i des de la psicologia les anteriorment citades de Zani i Kirchler (1991).

A França, Bromberger ha desenvolupat diferents estudis transculturals en els que ha comparat l'afició al futbol a França amb l'afició al futbol a Itàlia (p.e. Bromberger, 1988).

Menció especial mereixen les aportacions des de l'Argentina (p.e. Alabarces i Rodriguez, 1996; Alabarces, Di Giano i Frydenberg, 1998; Archetti, 1994, 1997) i el Brasil (p.e. Pimenta, 1997; Leite-Lopes, 1997), països en els que la repercussió del futbol i el fenomen de la violència vinculada als aficionats adquireixen una dimensió difícil d'entendre des d'aquesta banda de l'Atlàntic.

Aportacions africanes i asiàtiques

Pel que tenen "d'exòtic" i al mateix temps actual, volem acabar aquest repàs de treballs científics vinculats al futbol citant els treballs de Tuastad (1997) sobre el rol polític del futbol en la preservació i potenciació de la identitat palestina a Jordania. I el de Richards (1997) sobre l'intent d'utilitzar el futbol com a un recurs social per la pau després de la guerra a Sierra-Leone.

3.4.4 Aportacions recents

Pot semblar un contrasentit titular un apartat com aportacions recents quan la major part de les referències utilitzades en l'apartat de l'escola del futbol són de la segona meitat de la dècada dels noranta. Tot i així, ens ha semblat oportú citar aquí les aportacions de quatre autors difícilment classificables en els apartats anteriors i que han tingut un pes específic important en la conceptualització dels aficionats al futbol que es fa en aquesta tesi i en la manera d'aproximar-se al seu estudi: Vic Duke i Liz Crolley (1996), Ian Jones (1998) i Steve Redhead (1997).

- ⇒ Duke i Crolley (1996) són els primers que en comptes de quedar-se a fer etnografia sobre el futbol en el seu lloc de residència, van optar per anar a analitzar les relacions entre futbol, nacionalitat i estat en diferents entorns. El seu llibre té dues parts una primera sobre "nacions futbolístiques" dins dels estats en els que exposen els casos de Gran Bretanya, l'Estat Espanyol i Bèlgica, i una segona part on s'analitza el futbol com a extensió de l'estat a partir de l'anàlisi dels casos del futbol als antics països de l'est, Argentina i Itàlia. Ells aporten un nivell de visió global que s'ha tingut en compte, tant en el plantejament de la tesi com per complementar la discussió dels resultats.
- ⇒ Ian Jones (1998) en la seva tesi doctoral titulada *Football Fandom: Football Fan Identity and Identification at Luton Town Football Club*. No sols aporta a l'estudi dels aficionats al futbol des de la perspectiva de la normalitat, sinó què, a més, ho fa a partir de la combinació de la metodologia quantitativa i qualitativa. Concretament utilitza el mètode d'enquesta amb finalitats quantitatives, a partir de l'administració de

qüestionaris als aficionats del Luton, i amb finalitats qualitatives, a partir de la realització d'entrevistes semiestructurades a alguns dels aficionats enquestats.

- ⇒ Seteve Redhead (1997) en el seu llibre *Post-fandom and the millennial blues*, és el primer autor en donar un nom al que nosaltres hem anomenat com aficionats virtuals, aquells que veuen i viuen el futbol predominantment a partir del mitjans de comunicació. Tenint en compte que, tal com especifica l'autor, avui en dia d'alguna manera tots som post-fans.
- ⇒ Per acabar amb les aportacions recents, volem incloure-hi una absència al nostre entendre molt significativa. En efecte, en la segona edició del *Handbook of Sport Psychology* (Singer, Hausenblas i Janelle, 2001) l'espai dedicat als espectadors i el seu estudi, no només no ha augmentat sinó que ha desaparegut del tot, denotant que la psicologia de l'esport oficial li ha girat l'esquena, almenys de moment.

3.5 CONCEPTUALITZACIÓ DELS AFICIONATS AL FUTBOL

Després de l'exposició de la psicologia de l'espectacle esportiu i dels estudis dels aficionats a l'esport espectacle, ens enfrontem a com conceptualitzem els aficionats al futbol per tal de plantejar-nos el seu estudi. Aquest apartat s'ha dividit en una primera part de clarificació de la terminologia i una segona de proposta de classificació.

3.5.1 Clarificació terminològica

Sobre termes com públic, espectadors o aficionats, ens trobem, de manera similar al que succeïa el capítol 2, amb una certa confusió terminològica amb una sèrie de termes que sovint s'utilitzen de manera intercanviable i que indueixen a confusió. Nosaltres mateixos, per tal de respectar la terminologia original de cada autor hem utilitzat al llarg d'aquest capítol termes com espectador, aficionats, *hooligans*, etc. Seguidament intentem aportar la definició de cadascun d'aquest termes a partir de les definicions extretes de diccionaris

(Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, Diccionario de la Real Academia de la Lengua, i Oxford Dictionary) i les aportacions d'autors com Duran (1996) y Wann (1997).

Espectador (equivalent a l'anglès *spectator*) és tal com recullen els diversos diccionaris i defensen alguns autors, el que assisteix a un espectacle públic, el futbol, en el cas que ens ocupa. Així doncs, cada cop que s'assisteix a un partit de futbol s'està actuant com a espectador de futbol, malgrat que només es faci un cop en la vida o un cop cada molts anys.

Aficionat (l'equivalent a l'anglès *fan*) és aquell que fa d'espectador freqüentment, i que a més d'acudir a l'espectacle sent afició per ell i la manifesta durant la setmana.

"Hincha" (equivalent a l'anglès *supporter*) és el que generalment s'entén per l'aficionat entusiasta d'un equip donat, el que a més d'acudir a l'espectacle cada vegada que hi ha partit i de viure els períodes entre partits, participa activament en el camp, per exemple, amb cants i coreografies.

"Hincha" violent (equivalent a l'anglès *hooligan*) és la traducció proposada per Duran (1996) per a l'aficionat violent, aquells que utilitzant el futbol com a excusa, es dediquen a realitzar actes violents contra persones o coses.

Aquests són els termes genèrics més utilitzats i acceptats per definir els aficionats al futbol, que com es pot observar és una classificació directament vinculada a la concepció de l'afició al futbol com a fenomen altament relacionat amb la violència. Sense menystenir la importància d'aquest factor, a continuació proposem una classificació alternativa, basada en la concepció de l'afició al futbol des de la "normalitat" a partir del creuament de dues variables: a) l'assistència al camp per fer d'espectador o aficionat, i b) la telepresència a través de la televisió.

3.5.2 Proposta de classificació

La classificació que proposem per a l'estudi dels aficionats parteix de la definició conceptual però, com veurem en els capítols de la part empírica té una correspondència operacional rica per a l'anàlisi i la discussió de resultats.

Tal com s'explica al llarg d'aquest capítol, en l'actualitat no hi ha ningú que posi en dubte que l'esport és espectacle en els camps i les pistes, però com a mínim amb la mateixa importància, és espectacle a través dels mitjans de comunicació de masses. I això és així, tant pels mitjans de comunicació considerats tradicionals (televisió, premsa escrita i radio) com els nous (internet⁷). En aquesta línia, la nostra proposta és classificar el públic en funció de dues variables: l'assistència als camps de futbol i el consum de futbol espectacle a través dels mitjans de comunicació, tal com es pot observar en la Taula 3.1.

Taula 3.1: Classificació dels aficionats al futbol

		Assistència al camp	
		Baixa	Alta
Consum a través dels mitjans de comunicació	Baix	Espectador	Aficionat presencial
	Alt	Aficionat virtual	Aficionat total o entusiasta

Així doncs, d'ara endavant entendrem per:

- ⇒ **Espectador:** aquell aficionat que va poc al camp i consumeix poc futbol a través dels mitjans de comunicació (veu pocs o cap partit televisat, no compra premsa esportiva, etc.). Aquesta és la categoria que esperem trobar menys en els diferents estudis i amb menys vinculació afectiva, tant amb el futbol en general com amb els clubs en particular.

⁷ La última "moda" de la temporada 2000-2001 en la negociació dels contractes de jugadors de futbol és la lluita per la cessió dels "drets d'imatge a través d'internet".

- ⇒ **L'aficionat presencial:** és aquell que acudeix sovint als estadis a veure partits de futbol i, en canvi, consumeix poc futbol a través dels mitjans de comunicació. És una categoria quantitativament poc estesa però qualitativament molt interessant, tal com veurem en la part empírica. Es correspon amb persones majoritàriament de mitjana edat o grans, que han anat al futbol des de sempre. En la terminologia utilitzada per Redhead (1997) és el que definiríem com "aficionat real".
- ⇒ **L'aficionat virtual:** és aquell que consumeix molt de futbol a través dels mitjans de comunicació i va poc o gens a l'estadi. És una categoria quantitativament molt extensa. Es correspon amb persones joves o de mitjana d'edat sense molta tradició d'anar al futbol. En certa mesura l'aficionat virtual es correspon amb la definició de post-fan (Redhead, 1997).
- ⇒ **L'aficionat total o entusiasta:** és aquell que acudeix molt sovint als estadis i que consumeix molt de futbol a través dels mitjans de comunicació. De fet, tal com suggereix Redhead (1997) "*en certa manera avui dia tots som post-fans*"(p. 31) i en conseqüència l'aficionat total o entusiasta és aficionat presencial o real i al mateix temps aficionat virtual, tot i que com veurem en la part empírica, quan hi ha incompatibilitat entre real i virtual, l'entusiasta opta per veure el seu equip en el camp.

Aquesta classificació pateix d'alguns inconvenients com són per exemple que per anar a buscar aficionats virtuals, essent estrictes hauríem de fugir dels estadis i no és el que hem fet en aquesta tesi doctoral. Al mateix temps gaudeix de dos avantatges respecte a d'altres classificacions proposades fins avui dia. En primer lloc, incorpora una categoria d'importància creixent en la societat contemporània la dels post-... iniciada amb la noció de post-turista (Urry, 1988). L'aficionat virtual, com el turista virtual no te perquè deixar casa seva o el bar per veure el que els interessa perquè el vídeo, la televisió digital i internet ofereixen oportunitats sense fi per estar arreu sense moure's del lloc. En segon

lloc, és una classificació no centrada en la violència que inclou tots aquells que en un moment donat poden tenir contacte amb el futbol espectacle.